

บทที่ ๓

ชุมชนชาวไทย-กวย(ส่วย)เลี้ยงช้าง บ้านตากกลาง

ชุมชนที่ศึกษา

หมู่บ้านตากกลางหรือหมู่บ้านช้าง อันเป็นหมู่บ้านที่ข้าพเจ้าได้เลือกเป็นพื้นที่เพื่อทำการศึกษาระบบความเชื่อเรื่องผีประจำของชาวไทย-กวย(ส่วย)เลี้ยงช้างในครั้งนั้น เป็นหมู่บ้านหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ หมู่ด้วยกันคือ หมู่ที่ ๕ และหมู่ที่ ๑๓ จากหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน ๑๓ หมู่บ้านของตำบลกระโพ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือประมาณ ๕๘ กิโลเมตร การเดินทางเข้าสู่ตัวหมู่บ้านจากตัวจังหวัดสามารถกระทำได้โดยใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๔ สายสุรินทร์-ร้อยเอ็ด แล้วเลี้ยวซ้ายที่สามแยกบ้านหนองลาดเมื่อเลยหลักกิโลเมตรที่ ๓๖ ไปประมาณ ๕๐๐ เมตร ทั้งนี้จะมีป้ายบอกชื่อหมู่บ้านช้างทั้งภาษาไทยว่า “หมู่บ้านช้าง” และภาษาอังกฤษว่า “Elephants Village” ตั้งอยู่ จากนั้นเดินทางไปตามถนนราดยางเส้นดังกล่าวอีก ๒๒ กิโลเมตรก็จะถึงตัวหมู่บ้าน

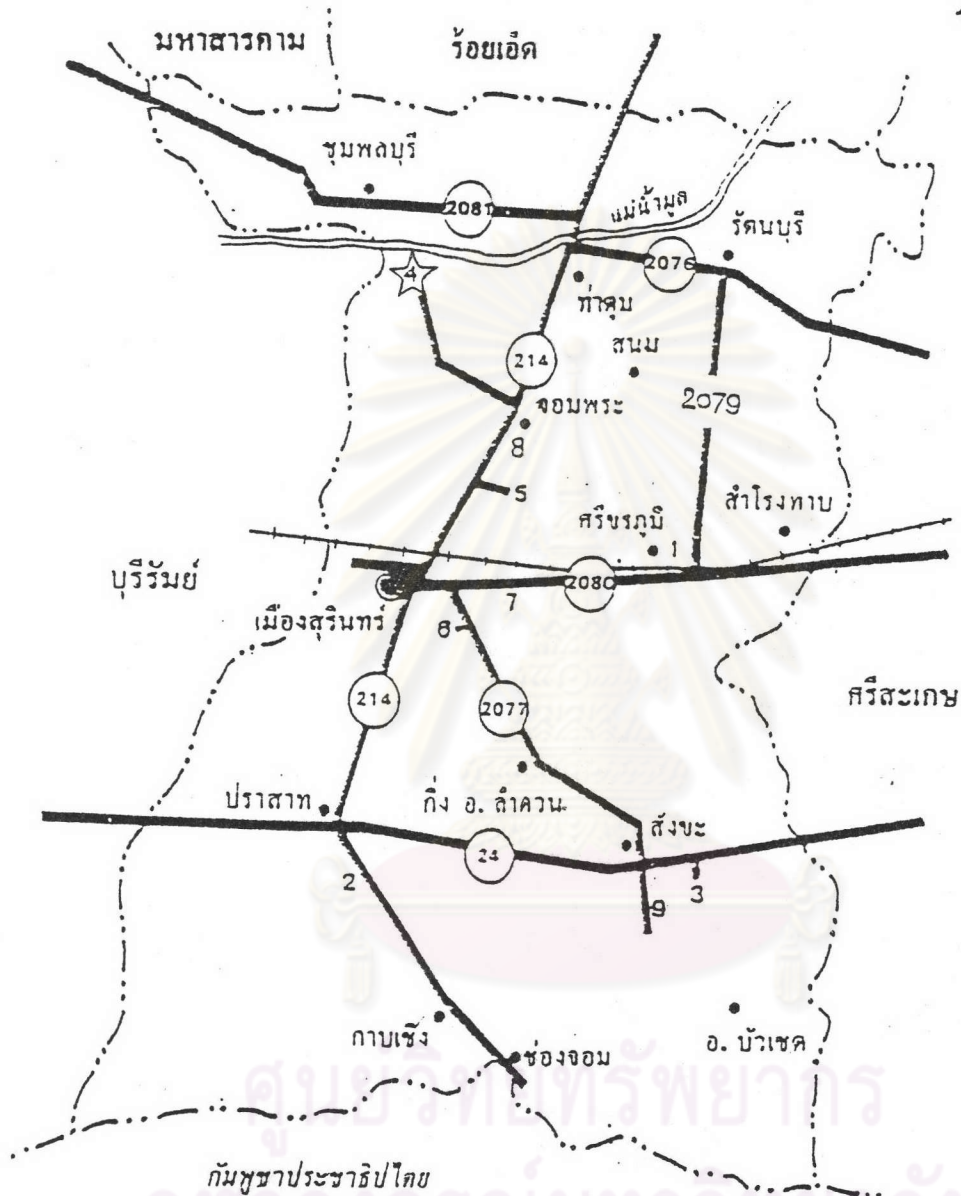
ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่บางคนของหมู่บ้าน ยืนยันว่าหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งขึ้นไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปีมาแล้ว และชื่อหมู่บ้านนั้นบ้างก็กล่าวว่าตั้งตามชื่อของภูมิประเทศ นั่นคือผู้ที่มาบุกเบิกกลุ่มแรกๆ นั้นได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินสูง ที่อยู่ระหว่างป่า ๒ แห่งขนานกัน คือดงสายทอที่อยู่ทางทิศตะวันออก และดงภูดินที่อยู่ทางทิศตะวันตก ด้วยเหตุนี้ในสมัยก่อนหมู่บ้านแห่งนี้จึงรู้จักกันในนาม “บ้านกลาง” อันหมายถึงหมู่บ้านที่อยู่กลางดงทั้งสองนั่นเอง ต่อมาภายหลังจึงได้เปลี่ยนมาเป็น “บ้านตากกลาง” ดังเช่นในปัจจุบันนี้ แต่บางท่านก็ว่า คำว่า “ตากกลาง” นั้น เป็นชื่อที่เรียกตามชายคนแรกที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในบริเวณนี้ ชื่อ ตากัง และเพี้ยนมาเป็น “ตากกลาง” ในที่สุด^๑ นอกจากนี้ บางท่านก็ได้อธิบายว่าคำว่า

^๑ สัมภาษณ์นายเสียง กลางพัฒนา, อายุ ๖๕ ปี, บ้านเลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๕, อดีตผู้ใหญ่บ้านตากกลาง หมู่ที่ ๕, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘.

^๒ ชื่น ศรีสวัสดิ์, “ส่วยเลี้ยงช้างสุรินทร์” ใน *สมบัติอีสานใต้ ฉบับพิเศษ* (บุรีรัมย์: เรวดีการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๒๐๗.

แผนที่ที่ ๓.๑. แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านข้างและแหล่งท่องเที่ยว จังหวัดสุรินทร์

1. ปราสาทศรีขรภูมิ	6. หมู่บ้านทอผ้าไหม จันรัมย์
2. ปราสาทบ้านหลวง	7. หมู่บ้านจักสาน บุทม
3. ปราสาทเขาอเหงา	8. ปราสาทจอมพระ
★ หมู่บ้านข้าง คากลาง	9. ปราสาทภูมิโพน
5. หมู่บ้านทอผ้าไหม เขวาสินรินทร์	

“ตากกลาง” นั้นเป็นการเรียกชื่อที่เพี้ยนมาจากคำว่า“ท่าด่าน”^{*} ทั้งนี้โดยผู้เล่าให้เหตุผลว่า เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือบริเวณที่ติดกับลำน้ำชีนั้น มีบริเวณที่มีลักษณะเป็นเกาะกลางลำน้ำ มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง ชาวบ้านใช้เป็นที่พักผ่อนให้ช้างหากิน และบริเวณดังกล่าวในอดีตเป็นป่ารกทึบ มีทางเข้าออกทางเดียว ครั้นเมื่อมีการใช้เส้นทางดังกล่าวนานๆเข้าทางดังกล่าวจึงปรากฏเป็นด่านอย่างชัดเจน และพวกโจรผู้ร้ายก็มักจะอาศัยเส้นทางดังกล่าว ในการหลบหนีการติดตาม แล้วซ่อนตัวในบริเวณแถบนั้น จนเลื่องลือไปว่าบริเวณนั้นเป็นด่านโจร ในที่สุดคำว่า “ท่าด่าน” ก็เพี้ยนมาเป็น “ตากกลาง” จนถึงทุกวันนี้^๓

ภาพที่ ๓.๑. ภูมิประเทศบริเวณแม่น้ำมูลและป่าทาม

นอกจากนี้หมู่บ้านตากกลางในอดีตนั้น เป็นศูนย์กลางในการจัดส่งช้างไปยังที่ต่างๆ เพราะช้างป่าที่คล้องได้และถูกฝึกให้เชื่องแล้ว ก็จะมีพ่อค้าแถบจังหวัดเลย ชัยภูมิ และเพชรบูรณ์ เพื่อนำไปใช้งาน โดยเฉพาะการนำไปชักลากไม้ จึงนับเป็นแหล่งซื้อขายช้างที่ใหญ่แห่งหนึ่งในภาคอีสาน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงขอตั้งข้อสังเกตว่า บางทีชื่อ “ตากกลาง” นี้ อาจจะมาจากลักษณะของหมู่บ้านตากกลางที่เป็นศูนย์กลางในการจัดส่งช้างไปยังที่ต่างๆก็ได้

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน หมู่บ้านตากกลางแห่งนี้ มักจะเป็นที่รู้จักกันในหมู่ของนักท่องเที่ยวและบุคคลภายนอกว่าอีกชื่อหนึ่งว่า “หมู่บ้านช้าง” (Elephants Village) อันเป็นชื่อที่ทางราชการตั้งขึ้นมาเพื่อผลในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ตามนโยบายของจังหวัด และองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่ง

^{*} ในทัศนะของข้าพเจ้าแล้ว คำว่า “ตากกลาง” ที่เพี้ยนมาเป็น “ท่าด่าน” นี้ คงจะเป็นไปได้ยากยิ่ง แต่เนื่องจากตระหนักรู้ไว้ไม่เสียหลาย อีกทั้งอาจจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาในภายภาคหน้าบ้าง ฉะนั้นจึงได้นำที่มาของคำนี้มาเสนอไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

^๓สัมภาษณ์พระอธิการสี สีสเตโช, อายุ ๗๖ พรรษา, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ประเทศไทย (อสท.) กว่า ๓๐ ปีมาแล้ว ทำให้ชื่อใหม่ของหมู่บ้านนี้กลายเป็นที่รู้จักกันทั่วไป โดยเฉพาะในหมู่บ้านท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มากกว่าชื่อที่เป็นทางการด้วยซ้ำไป แม้แต่ชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางเอง ก็รู้สึกภูมิใจและยอมรับชื่อใหม่นี้ด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุผลที่ว่าชื่อดังกล่าวจะสื่อให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้านได้ดีกว่าชื่อเดิมนั่นเอง

บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบันนี้ เชื่อว่าเคยมีกลุ่มคนอพยพมาตั้งบ้านเรือนมาแล้วหลายระลอกด้วยกัน ทั้งนี้สันนิษฐานกันว่าคนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในบริเวณนี้น่าจะเป็นชาวบ้านที่ปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านอาคุณ ตำบลกระโพ แต่เนื่องจากบริเวณนี้ต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ทำให้กลุ่มคนที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนในอดีตต้องพากันอพยพหนีน้ำท่วมไปอยู่ที่อื่น จนกระทั่งกลุ่มสุดท้ายที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ ก็คือบรรพบุรุษของชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางทุกวันนี้ นั่นเอง^๔ สำหรับความสัมพันธ์กับเรื่องราวของกลุ่มชาวกายที่เป็นผู้บุกเบิกสร้างเมืองสุรินทร์ ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ นั้น จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ทั้งหลายก็พอได้เค้าว่า มีความเป็นไปได้มากกว่า ชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางนั้น อพยพมาจากเมืองอัตตะปือ แสนปาง ในประเทศลาว ทั้งนี้เพราะผู้เฒ่าผู้แก่หลายคน ต่างก็ยืนยันว่าภาษาพูดของชนพื้นเมืองในบริเวณดังกล่าว (ที่คนลาวเรียกกันว่าพวกข่า) สามารถสื่อสารกันได้เป็นอย่างดีกับชาวกายบ้านตากกลาง และชนพื้นเมืองเหล่านั้นส่วนหนึ่ง ก็ยังคงเลียงซ้างเช่นเดียวกับชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลาง อีกทั้งในปัจจุบันชาวกายบ้านตากกลางบางคนก็ต้องการหาช่างมาเลี้ยง ก็ยังได้เข้ามาไปซื้อช่างมาจากบริเวณดังกล่าวอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ต่อคำถามที่ว่า ชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางได้อพยพพร้อมๆกับกองคาราวานของชุมชนชาวกายทั้ง ๖ ที่เป็นผู้ก่อร่างสร้างเมืองสุรินทร์ขึ้นมาหรือไม่ นั้น ไม่อาจจะยืนยันได้ แต่ก็มีข้อสังเกตประการหนึ่ง ที่อาจจะสนับสนุนว่า ชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางเป็นกลุ่มเดียวกับชาวกายกลุ่มดังกล่าว นั่นก็คือ ๑ ใน ๖ ชุมชนชาวกายในอดีตคือบ้านเมืองสิง ที่มีเชิงสงเป็นหัวหน้านั้น ในปัจจุบันก็ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านตากกลางไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตรเท่านั้น และสำเนียงของภาษาชาวกายบ้านเมืองสิงกับชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางก็ตรงกันอีกด้วย นอกจากนี้การอพยพของกองคาราวานชาวกายในอดีต ก็อาศัยซ้าง (ซึ่งยังมีอยู่ในหมู่บ้านตากกลาง) เป็นพาหนะสำคัญในการเดินทาง ฉะนั้นก็อาจจะพอสรุปได้ว่า ชาวกายเลียงซ้างบ้านตากกลางได้อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย พร้อมๆกับกองคาราวานซ้างของชาวกายทั้ง ๖ กลุ่มในอดีต แต่เนื่องจากในหมู่ชาวกายเลียงซ้างนั้น จำเป็นที่จะต้องมีทำเลที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงซ้าง ครั้นพบว่าบริเวณป่าดงริมฝั่งแม่น้ำมูลนั้นเป็นสถานที่ๆเหมาะสมที่สุด พวกเขาจึงได้จากกองคาราวานที่อพยพมาแล้วพากันไปตั้งชุมชนใหม่ และที่แห่งนี้ก็คือบริเวณหมู่บ้านตากกลางและหมู่บ้านข้างเคียงในปัจจุบันนั่นเอง แต่ถึงกระนั้นก็ดีพวกเขาก็ยังคิดถึงสัมพันธ์อันดีกับชุมชนชาวกายทั้ง ๖ อยู่

^๔ สัมภาษณ์นายเสียง กลางพัฒนา, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านตากกลางที่ผ่านมา นั้น ได้มีเหตุการณ์ที่สำคัญๆเกิดขึ้นหลายอย่าง อันแสดงให้เห็นพัฒนาการและความเคลื่อนไหวของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเหตุการณ์สำคัญๆพอจะสรุปออกมาได้ มีดังนี้

วัน/เดือน/ปี	เหตุการณ์
ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๕๕	เริ่มมีคนกลุ่มแรกเข้ามาตั้งบ้านเรือน
๓ กุมภาพันธ์ ๒๓๕๕	สร้างวัดประจำหมู่บ้าน แต่ไม่ทราบที่ตั้งที่แน่นอน
๑ สิงหาคม ๒๔๗๗	มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านแห่งแรก คือ โรงเรียนวัดบ้านตากกลาง
ปี พ.ศ. ๒๕๐๖	มีรถยนต์และรถโดยสารคันแรกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นของผู้ใหญ่เสียง กลางพัฒนา อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕
๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๐	เปลี่ยนชื่อโรงเรียนวัดบ้านตากกลาง เป็นโรงเรียนบ้านตากกลาง
ปี ๒๕๑๑	ช่างในหมู่บ้านจำนวนหนึ่งได้เข้าร่วมในงานแสดงสินค้านานาชาติ ณ บริเวณที่ตั้งของมหาวิทยาลัยรามคำแหงในปัจจุบัน
ปี ๒๕๑๓	ช่างจำนวน ๑๘ เชือก พร้อมควาญอีกประมาณ ๔๐ คน ได้เป็นตัวแทนประเทศไทยเข้าร่วมงาน Expo'70 ณ เมืองโอซาก้า ประเทศญี่ปุ่น
ปี ๒๕๑๔	บริษัทผู้ผลิตน้ำอัดลม Pepsi ได้ว่าจ้างช่างในหมู่บ้านมาร่วมงานประชาสัมพันธ์สินค้าที่กรุงเทพฯ
ปี พ.ศ. ๒๕๑๔	มีโรงสีข้าวแห่งแรกของหมู่บ้าน เป็นของนายดาจงใจงาม อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓
ปี ๒๕๑๗	เริ่มมีการนำช่างเข้ากรุงเทพฯ ฯ พร้อมๆกับการขายสินค้าไปด้วย ซึ่งต่อมาก็พัฒนามาเป็น“ประเพณีการพาช่างไปเที่ยว” ในปัจจุบัน
ปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๑๘	องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ อสท. ให้งบสร้างทางลาดยางระหว่างแยก

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕

๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

ปี พ.ศ. ๒๕๓๔

ปี ๒๕๓๖

๕ มกราคม ๒๕๓๖

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖

บ้านหนองตาดถึงหมู่บ้านตากลาง รวมระยะทาง
๒๒ กม.

หมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรก

เกิดภาวะฝนแล้งอย่างหนัก ทำให้ชาวบ้านหลาย
ครัวเรือนอพยพไปอยู่ที่อื่น

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงเสด็จพระราช
ดำเนิน พร้อมด้วยคณะนักเรียนจากโรงเรียนนาย
ร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ (จปร.) ทักษศึกษาและ
เยี่ยมชมหมู่บ้าน ต่อมาทางจังหวัดจึงได้จัดทำ
โครงการพัฒนาหมู่บ้านข้างจังหวัดสุรินทร์ เพื่อ
เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเทพฯ โดยให้คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระ
จอมเกล้าฯ เข้าคุณทหารลาดกระบัง เข้าไปสำรวจ
และจัดทำโครงการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวเสนอต่อ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
(ททท.)

สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ได้ทำการ
ซ่อมแซมและลาดยางถนนสายหนองตาด-หมู่บ้าน
ข้าง ระยะทาง ๒๒ กิโลเมตร

เกิดภาวะฝนแล้งอย่างรุนแรง ทำให้ชาวบ้านที่มี
ช้างต้องพาช้างของตนออกไปหากินยังต่างถิ่น
รวมทั้งมีการอพยพของแรงงานหนุ่มสาวจำนวนมาก
เข้าไปหางานทำในกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล

มีการก่อสร้างพิพิธภัณฑน์หมู่บ้านข้างขึ้น โดยบ
ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

เริ่มสร้างสถานีอนามัยระดับตำบลในหมู่บ้าน

เริ่มสร้างโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา คือ “โรงเรียน
ข้างบุญวิทยา” ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ติด
กับป่าช้าและสำนักสงฆ์

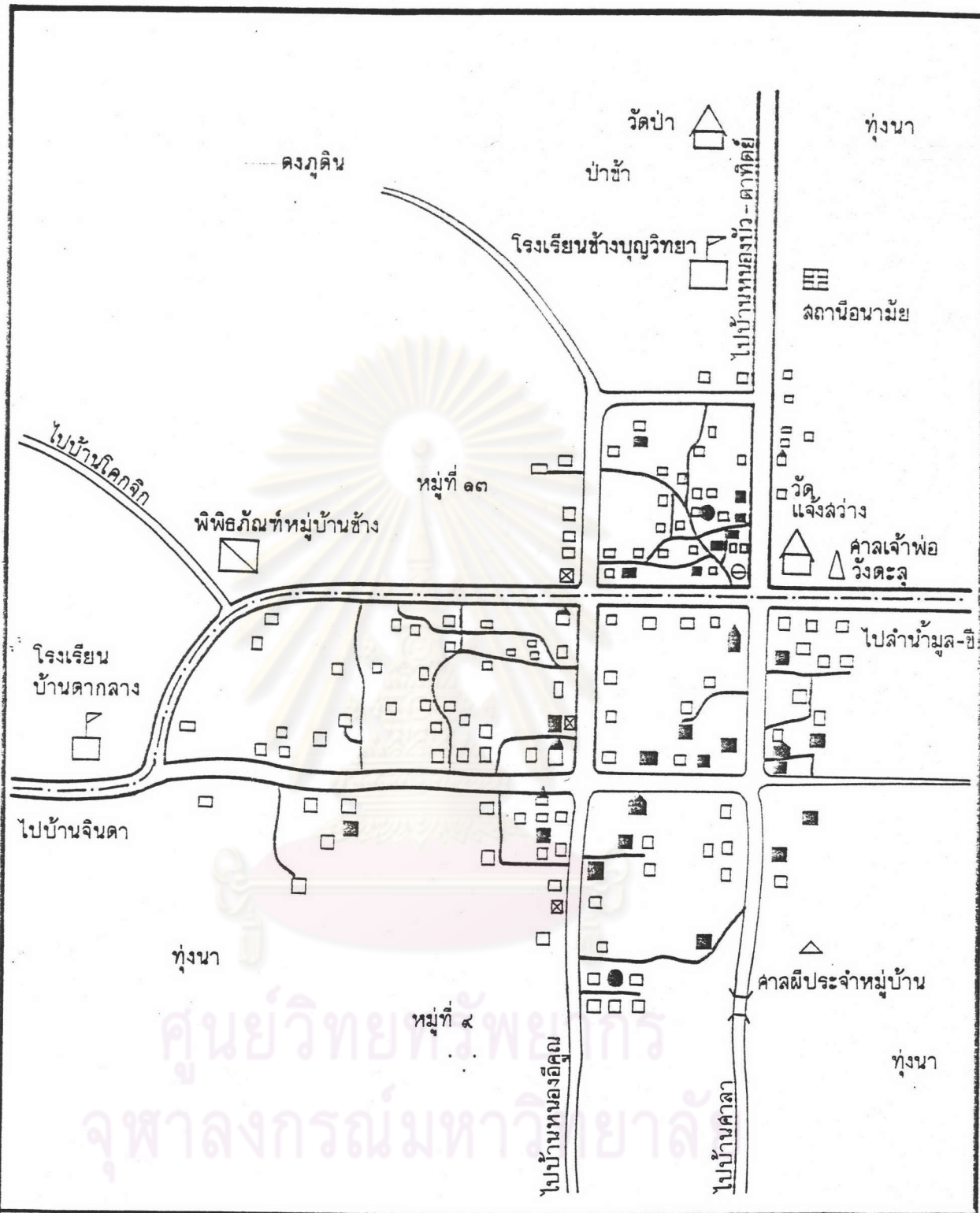
- ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีการสร้างถนนลาดยางตั้งแต่จากบริเวณหน้าวัด
แจ้งสว่างไปถึงบ้านตาทิตย์ระยะทางประมาณ ๒
กิโลเมตร
- ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ มีสร้างบ้านกวยโบราณ เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาค้น
คว้าวัฒนธรรมของชาวกวยเลี้ยงช้าง ที่บริเวณทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ของโรงเรียนช้างบุญวิทยา
- ต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ทำถนนลาดยางจากหน้าโรงเรียนบ้านตากลาง ไป
จนถึงริมฝั่งแม่น้ำมูล เป็นระยะทางประมาณ ๒
กิโลเมตร

ด้วยเหตุที่หมู่บ้านตากลางมีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ก็ได้มีส่วน
สำคัญที่ชักนำให้ผู้สนใจเรื่องราวของชาวกวยเลี้ยงช้างในแง่มุมต่างๆ พากันเข้าไปศึกษาค้นคว้ากันก่อน
ข้างศึกคักทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นนักวิจัยชาวไทย (ในห้องถิ่นและส่วนกลาง) และชาวต่างประเทศ (เท่าที่สอบ
ถามก็พบว่าเป็นนักวิจัยชาวญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์) แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นนักวิจัยชาวไทย บุคคลเหล่านี้มีทั้ง
อาจารย์ นักวิจัย นิสิตนักศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ไปจนถึงปริญญาเอก ฉะนั้นชาวบ้านจึง
คุ้นเคยกับนักวิจัยก่อนข้างดี

อาณาเขต

พื้นที่ของหมู่บ้านตากลางทั้ง ๒ หมู่มีทั้งสิ้นประมาณ ๑ ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่
ต่างๆดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ จดแม่น้ำมูลและลำน้ำชี ระยะทางประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร และฝั่งตรงกันข้ามก็
เป็นเขตตำบลทุ่งวัง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
- ทิศตะวันออก จดหมู่บ้านศาลา ระยะทางประมาณ ๑ กิโลเมตร
- ทิศตะวันตก จดป่าช้าและหมู่บ้านหนองบัว ระยะทางประมาณ ๗๐๐ เมตรและ ๑ กิโลเมตร
ตามลำดับ
- ทิศใต้ จดบ้านจินดา ระยะทางประมาณ ๑ กิโลเมตร

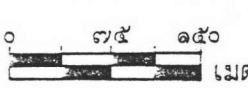
แผนที่ที่ ๓๑๒ แสดง ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านตากกลาง หมู่ที่ ๔ และ หมู่ที่ ๑๓

สัญลักษณ์	
	บ้าน
	บ้านที่มีคาลประจำ
	ร้านค้า
	ตู้ซ่อมรถจักรยานยนต์
	ศูนย์ลาอิตการตลาด
	ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน
	ถนนลาดยาง
	ถนนดิน
	ทางเดินเท้า
	สะพานคอนกรีต
	เส้นแบ่งเขตระหว่างหมู่

เหนือ

มาตราส่วน

๗๕ ๑๕๐ เมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านตากกลางตั้งอยู่บนเนินสูง ระหว่างคดงขนาดใหญ่ ๒ แห่ง ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว คือทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านคือคดงสายทอซึ่งติดกับบ้านศาลาหมู่บ้านที่ ๑๑ และทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านคือคดงภูดินซึ่งติดกับหมู่บ้านที่ ๑๓ ลักษณะของพื้นที่มีการลาดเทลงไปทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งถ้าออกไปขึ้นมอของมายังหมู่บ้านจากทางทิศเหนือจะพบว่า ที่ตั้งของบ้านเรือนอยู่สูงอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะว่าทางด้านเหนือของหมู่บ้าน ห่างออกไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตรนั้น คือที่ราบลุ่มอันมีแม่น้ำที่สำคัญ อันเปรียบเสมือนสายเลือดของประชาชนภาคอีสานตอนล่างจำนวน ๒ สายไหลมาบรรจบกัน คือแม่น้ำมูล ซึ่งยอดน้ำเกิดจากเขาละมั่ง ในเขตอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา แล้วไหลลงทางทิศตะวันออก และตะวันออกเฉียงเหนือ กับลำน้ำสายเล็กๆสายหนึ่งซึ่งเรียกกันว่าลำชี ซึ่งยอดน้ำเกิดจากช่องจันทร์แดง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ แล้วไหลลงทางทิศเหนือ และจากจุดนี้สายน้ำที่ไหลรวมกันเป็นหนึ่งเดียวก็จะไหลรวมกันลัดเลาะเรื่อยๆไปทางทิศเหนือเข้าสู่เขตอำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอราษีไศล อำเภอเมือง อำเภอขามน้อย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอวารินชำราบ อำเภอเมือง อำเภอพิบูลย์มังสาหาร และไปบรรจบแม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำโขงตรงสุดทิวเขาพนมดงรัก ในจุดที่เรียกว่า“แม่น้ำสองสี” ในท้องที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จนกระทั่งไหลไปออกทะเลจีนใต้ ในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามต่อไป ทั้งนี้ในจุดที่แม่น้ำมูลกับลำน้ำชีไหลมาบรรจบกันนี้ นับเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณและสัตว์บกสัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านตากกลางและใกล้เคียงได้ใช้เป็นแหล่งอาหารเพื่อการดำรงชีพมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เป็นแหล่งอาหารสำหรับสัตว์เลี้ยงประเภทวัวควาย และ “ช้าง” อันเป็นสัตว์เลี้ยงที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของพวกเขานั่นเอง ทั้งนี้ชาวบ้านตากกลางเรียกพื้นที่ดังกล่าวนี้ว่า ป่าทาม*

* “ทาม” เป็นคำที่ชาวอีสานใช้เรียกพื้นที่ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างผืนน้ำกับผืนแผ่นดิน น้ำจะท่วมพื้นที่ทามทุกปีเป็นเวลา ๑-๓ เดือน (กันยายน-พฤศจิกายน) ทำให้มีการสะสมตะกอนอินทรีย์วัตถุจากธรรมชาติ จึงเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ทำให้พืชพรรณเจริญเติบโตได้เร็ว และมีความหลากหลายของพืชน้ำ พืชที่ทนต่อการแช่ขังในน้ำ และพืชบก ทั้งยังเป็นแหล่งขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด ทั้งสัตว์น้ำและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ภายในพื้นที่ทามไม่ได้ราบเรียบสม่ำเสมอ หากแต่มีลักษณะที่เนินที่ลุ่มและมีน้ำแช่ขังตลอดปี เพราะเป็นแอ่งหนองน้ำ บึง หรือกุด พื้นที่ส่วนที่ลุ่มต่ำต่อเนื่องกับแหล่งลักษณะต่างๆนี้เรียกว่า “บึง”

ป่าบึงป่าทามจัดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับป่าชายเลน ป่าบึงน้ำจืด และป่าพรุทางภาคใต้ ในภาคอีสานพบป่าชนิดนี้ประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ ไร่ และมีอยู่ในบริเวณแม่น้ำมูลมากที่สุดคือประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่ ป่าบึงป่าทามมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเพาะพักของสัตว์น้ำ เป็นแหล่งกรองสารพิษในน้ำ ชุมชนที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำได้ใช้ประโยชน์จากป่าบึงป่าทามเป็นแหล่งอาหาร เก็บหาของป่า จำพวกเห็ด หน่อไม้ หวาย เป็นทำเลสำหรับการเลี้ยงสัตว์ ทำไร่ ทำนาและเป็นแหล่งไม้พื้น

ปัจจุบันพื้นที่ป่าบึงป่าทามกำลังถูกคุกคามทำลาย และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมของกลุ่มน้ำในภาคอีสาน การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ตลอดลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ซึ่งใช้พื้นที่ป่าบึงป่าทามเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำ ทำให้

อย่างไรก็ตามพื้นที่ดังกล่าวในปัจจุบัน ได้ลดลงทั้งขนาดของพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อนขางบริเวณบ้านหนองสูงทางตอนเหนือของหมู่บ้านไปราว ๕ กิโลเมตร การเข้าไปปลูกต้นยูคาลิปตัสในบริเวณป่าทาม การให้สัมปทานคูศทรายจากแม่น้ำมูล ประกอบกับการขุดคลองเป็นแนวเรียบแม่น้ำที่ทางราชการอ้างว่าเพื่อป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกป่าทาม จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ได้ดังเช่นในอดีต โดยเฉพาะการเป็นทำเลเลี้ยงช้าง ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องย้ายพื้นที่เลี้ยงไปเป็นบริเวณดงภูดินแทน ซึ่งเคยเป็นเขตป่าช้าของหมู่บ้านและปัจจุบันก็เป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์ของหมู่บ้านด้วย ฉะนั้นเมื่อพิจารณาถึงลักษณะภูมิประเทศของบ้านตากกลางแล้ว ก็คงจะไม่แปลกใจเลยว่า ทำไมบริเวณนี้ถึงได้ชื่อว่าเป็นชุมชนเลี้ยงช้างที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นชุมชนเลี้ยงช้างที่ยังคงมีชีวิตชีวาจนถึงทุกวันนี้ แต่น่าเสียดายว่า หากสถานการณ์ยังเป็นอยู่เช่นนี้ต่อไป ในไม่ช้าวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวกว๊มเลี้ยงช้างก็คงจะตายตามชีวิตของต้นไม้แต่ละต้นอย่างไม่ต้องสงสัย

ภาพที่ ๓.๒. บิดา ภรรยาและลูกชาย ระหว่างรอส่งคณะพาช้างไปเที่ยว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่วมพื้นที่ป่าทุ่งป่าทาม โดยเฉพาะป่าทุ่งป่าทามบริเวณแม่น้ำมูลตอนกลาง ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ต้นไม้ในทามเน่าเสีย ปลาบางชนิดสูญพันธุ์ เพราะขาดแหล่งเพาะพันธุ์วางไข่ สภาพน้ำเน่าเสีย นอกจากนี้การบุกเบิกที่ดินโดยใช้รถไถเกรดที่ดินในทามเป็นที่ถาวรเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ และไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าทุ่งป่าทามที่อุดมสมบูรณ์หายไปอย่างรวดเร็ว (ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก, *ข่าวสารป่ากับชุมชน* ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ เดือนเมษายน ๒๕๓๘, หน้า ๒๗)

นอกจากนี้พื้นที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งของหมู่บ้านก็คือ พื้นที่ทำนา ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มอยู่ล้อมรอบหมู่บ้านทั้ง ๓ ด้านด้วยกันคือ ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านคือเริ่มตั้งแต่หลังวัดแจ้งสว่าง ลงไปจนกระทั่งถึงทาม อันเป็นบริเวณพื้นที่ทำนาส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่งคือทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านนับตั้งแต่บริเวณศาลปู่ตาไปจนถึงบ้านศาลา หมู่ที่ ๑๑ และส่วนสุดท้ายคือทางด้านใต้ของหมู่บ้าน บริเวณ ๒ ข้างของถนนเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่รั้วของโรงเรียนบ้านตากกลางไปจนถึงหมู่บ้านจินดา ซึ่งกินอาณาบริเวณไปจนถึงดงภูดินด้วย และด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำทำให้ในบริเวณนี้ยามหน้าฝนจึงมีปริมาณน้ำมาก น้ำจากแม่น้ำจึงมักจะล้นออกมาท่วมหลากบริเวณที่ลุ่มที่ใช้ทำนาแทบทุกปี ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหายเป็นประจำ และบางปีก็วิกฤตจนถึงขั้นที่ไม่อาจจะทำการเกษตรได้ก็เคยปรากฏ และบางปีก็ท่วมไปจนถึงบริเวณที่ตั้งของบ้านเรือนด้วย ส่งผลให้ราษฎรในหมู่บ้านหลายครอบครัวได้อพยพออกไปอยู่ที่อื่นอยู่เสมอ และภาวะการณดังกล่าวก็เพิ่งจะบรรเทาลงเมื่อประมาณ ๕ ปีมานี้เอง ภายหลังจากการสร้างเขื่อนมูลบนที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งช่วยทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำมูลยามหน้าฝนที่ไหลลงมาสามารถควบคุมได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้การขุดคลองขนานกับแม่น้ำเพื่อเป็นแนวกำแพงกั้นการบุกรุกป่าทามของทางราชการ ก็มีส่วนทำให้ภาวะการน้ำท่วมลดลง จนสามารถทำนาได้เป็นอย่างดีในปัจจุบัน แต่ทว่าก็ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมของป่าบุ่งป่าทามของชุมชนดังกล่าวมา แล้ว และที่สำคัญคือคลองที่ทางราชการขุดดังกล่าวได้เป็นเสมือนกำแพงกั้นมิให้ข้างเข้าไปหากินในป่าบุ่งป่าทามได้ เนื่องจากเป็นคลองที่ลึกเกินกว่าที่ข้างจะข้ามได้ และการเสื่อมโทรมของป่าบุ่งป่าทามของชุมชน เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะพบว่ามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญยิ่งกับการออกไปหากิน(หารายได้)นอกชุมชนของข้าง และการคลี่คลายตัวของระบบความเชื่อเรื่องผีปะกำ ดังที่จะได้นำเสนอต่อไปด้วย อย่างไรก็ตามในปีผลผลิตที่ผ่านมา(๒๕๓๘) ก็ยังปรากฏว่าหมู่บ้านตากกลางยังคงต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมไร่นาเสียหายอย่างหนัก หลายครัวเรือนที่มีที่นาติดกับทามถึงกับสิ้นเนื้อประดาตัวไปเลยทีเดียว

การคมนาคม

เดิมเส้นทางการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านตากกลาง ผ่านบ้านกระโพ ไปเชื่อมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๔ สายสุรินทร์ - ร้อยเอ็ด ระหว่างกิโลเมตรที่ ๑๖ - ๑๗ นั้นเป็นทางเกวียน เมื่อถึงฤดูฝน ก็มีเพียงรถบรรทุกใหญ่ไม่กี่คันเท่านั้นที่สามารถใช้เส้นทางดังกล่าวได้ และประมาณ ๓ - ๕ สัปดาห์ในช่วงเดือนตุลาคม เส้นทางสายนี้ก็จะถูกตัดขาดเพราะภาวะน้ำท่วม จึงทำให้หมู่บ้านที่อยู่ระหว่างเส้นทางนี้ต้องตัดขาดจากโลกภายนอกชั่วคราวโดยปริยาย จนกระทั่งถึงช่วงหน้าแล้งจึงจะสามารถใช้สัญจรไปมาได้ตามปกติ ทว่าก็ยังไม่มียรถผ่านเข้าไปมากนัก นอกจากจะมีรถโดยสาร ๒ - ๓ คันแล้ว ก็เห็นจะมีเพียงรถสองแถวเล็กของพ่อค้าแม่ค้าที่บรรทุกสินค้า จำพวก เกือบ น้ำปลา พริก กะปิและอาหารแห้ง เพื่อนำเข้าไปขายในหมู่บ้านหรือไปส่งให้ร้านค้าของหมู่บ้านเท่านั้น ทั้งนี้ก่อนที่จะมีเส้นทางเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๔ นั้น การเดินทางติดต่อและการขนส่งผลิตผลระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอหรือจังหวัด จะต้องอาศัยเกวียนและการเดินเท้าเป็นหลัก ต่อมาจึงเริ่มมีรถโดยสารคันแรก คือรถหกล้อของเจ๊ก

อ้วนซึ่งอยู่ที่ตัวอำเภอท่าตูม มาวิ่งรับส่งระหว่างหมู่บ้านกับตัวจังหวัด ครั้นพอรถโดยสารของเจ๊กอ้วนหยุดบริการ ก็มีรถของกำนันมี ศรีสง่า จากตำบลเมืองสิงห์มาวิ่งแทน และเมื่อรถของกำนันมีหยุดบริการ ผู้ใหญ่เสียง กลางพัฒนา อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓ จึงได้ซื้อรถหกล้อ จากจังหวัดนครราชสีมา ในราคา ๖๕,๐๐๐ บาทมาวิ่งแทนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ และนับเป็นรถคันแรกของหมู่บ้านอีกด้วย รถคันดังกล่าวชาวบ้านบางคนมักจะเรียกว่า “คอกหมู” เนื่องจากโครงรถเป็นไม้ที่นำมาตีกันคล้ายๆคอกหมู และจะออกวิ่งรับผู้โดยสารระหว่างหมู่บ้านกับตัวจังหวัด โดยการจ้างคนขับในระยะแรกๆ ก่อนที่น้องชายของผู้ใหญ่เสียงจะขับเอง ทั้งนี้ชาวบ้านที่จะโดยสารจะต้องมานั่งคอยที่หน้าบ้านผู้ใหญ่เสียง ซึ่งจะออกจากหมู่บ้านเวลาประมาณ ๐๖.๐๐ - ๐๗.๐๐ น. ทุกวัน การออกวิ่งโดยสารในเวลานั้นวิ่งไปกลับได้เพียงวันละ ๑ เที่ยวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะถนนหนทางยังเป็นถนนดิน จึงใช้เวลาวิ่งจากหมู่บ้านถึงตัวจังหวัดถึงประมาณ ๓-๔ ชั่วโมง และยิ่งถ้าเป็นฤดูฝน ก็ต้องใช้โช้พ่นล้อเพื่อป้องกันการติดหล่ม ฉะนั้นบางครั้งจึงอาจจะกลับมาถึงหมู่บ้าน ๒๒.๐๐ - ๒๓.๐๐ น. ก็มี และถ้าหน้าท่วมมากก็จะหยุดวิ่งจนกว่าน้ำจะลด^๕

แม้ว่ารถโดยสารของผู้ใหญ่เสียงก็หยุดให้บริการเมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีมานี้ ด้วยเหตุผลเรื่องการขาดทุน แต่ในปัจจุบัน การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวจังหวัดก็สะดวกและรวดเร็วกว่าแต่ก่อนมาก อีกทั้งเส้นทางหลักดังกล่าวก็ได้เปลี่ยนจากถนนดินมาเป็นถนนราดยาง และก็ผ่านการราดยางมาแล้ว ๒ ครั้ง คือปี ๒๕๑๗ - ๑๘ และปี ๒๕๓๔ ตลอดระยะทาง ๒๒ กิโลเมตร ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด ซึ่งขรุขระเป็นหลุมเป็นบ่อไปมากแล้ว ทุกวันนี้มีรถโดยสารวิ่งผ่านหมู่บ้านเป็นประจำอยู่จำนวน ๓ คัน โดยเป็นรถโดยสารของคนในหมู่บ้าน ๑ คัน คือนายอุ้น ศาลางาม และที่เหลือก็เป็นของหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งนี้รถโดยสารทั้ง ๓ คันจะวิ่งรับผู้โดยสารจากบ้านหนองบัวที่อยู่ทางทิศตะวันตกผ่านหมู่บ้านตากกลาง ๔ เที่ยว แบ่งเป็นช่วงเช้า ๓ เที่ยวๆแรกตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๖.๐๐ - ๐๖.๓๐ น. เที่ยวที่สองเวลาประมาณ ๐๘.๐๐ น.และเที่ยวสุดท้ายคือเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. ส่วนช่วงบ่ายมีอีก ๑ เที่ยว คือเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. ซึ่งเป็นรถของนายอุ้น และผู้โดยสารในช่วงนี้ส่วนมากมักจะเป็นคนที่จะต้องเดินทางไปต่างจังหวัดหรือกรุงเทพฯ ที่ต้องไปขึ้นรถโดยสารที่สถานีขนส่งหรือไปโดยสารรถไฟที่ตัวจังหวัดสุรินทร์ ทั้งนี้ตลอดเส้นทางดังกล่าว รถโดยสารทุกคันก็จะแวะจอดรับส่งผู้โดยสารที่ตลาดอำเภอจอมพระก่อน แล้วจึงไปจอดรับส่งผู้โดยสารที่สถานีขนส่งของจังหวัด รถโดยสารคันสุดท้ายจะออกจากสถานีขนส่งในเวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. ค่าโดยสารปกติตลอดระยะทางนั้นคนละ ๒๐ บาท ยกเว้นรถโดยสารเที่ยวสุดท้ายไม่ว่าจะเป็นเที่ยวไปหรือเที่ยวกลับ ซึ่งจะคิดค่าโดยสารเพิ่มอีกคนละ ๑๐ บาท และระยะเวลาในการเดินทางโดยรถโดยสารจากตัวหมู่บ้านไปถึงจังหวัดในปัจจุบันนี้ ใช้เวลาเพียงประมาณ ๑ ชั่วโมง ถึง ๑ ชั่วโมงครึ่งเท่านั้น

สำหรับการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านอื่นๆที่อยู่ในตำบลเดียวกัน หรือหมู่บ้านต่างตำบลแต่มีอาณาเขตติดต่อกันหรือมีความสัมพันธ์กันทางด้านเศรษฐกิจสังคม ก็จะอาศัยถนนที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้าน

^๕สัมภาษณ์นายเสียง กลางพัฒนา, ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทางลูกรังหรือทางราดยาง รวมทั้งถนนดินในบางช่วงด้วย การติดต่อสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็มักจะเป็นการไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง หรือติดต่อเรื่องงานมากกว่าอย่างอื่น

นอกจากนี้ในปัจจุบัน ถนนสายหลักที่ใช้ติดต่อกันไปมาภายในหมู่บ้าน ก็ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากจังหวัดให้สร้างเป็นทางราดยาง และได้ดำเนินการเสร็จสิ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๓๘ ที่ผ่าน มา ซึ่งอยู่ในช่วงที่ข้าพเจ้าเข้าไปเก็บข้อมูลสนาม จึงทำให้การเดินทางติดต่อกันภายในหมู่บ้านสะดวก สบายยิ่งขึ้น ปัจจุบันจึงพบว่าในหมู่บ้านมีรถยนต์และรถจักรยานยนต์ใช้กันหลายคัน รถจักรยานยนต์หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่ารถเครื่องนั้น นับว่ามีการใช้อย่างแพร่หลายมากที่สุด โดยเฉพาะในหมู่บ้านรุ่นทั้งชาย และหญิง ซึ่งจัดเป็นยานพาหนะยอดนิยมที่ถูกนำมาใช้เดินทาง แทนการเดินทางหรือการใช้รถจักรยาน จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า เหตุใดหมู่บ้านตากกลางถึงมีชื่อชมรถจักรยานยนต์อยู่ถึง ๓ แห่ง

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและลักษณะของบ้านเรือน

เราพบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนชาวกายเลียงช้างแห่งนี้ ก็คือ “น้ำ” และ “ป่า” นั่นเอง ฉะนั้นเมื่อพิจารณาถึงลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนแล้วจะพบว่า ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการรวมตัวของหมู่บ้าน และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ล้วนแล้วแต่แสดงถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับวิถีชีวิต และอาชีพหลักคือการเลี้ยงช้างได้เป็นอย่างดี นั่นคือเป็นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บนเนินสูง น้ำท่วมไม่ถึง กระจายตัวยาวไปตามแนวถนนหลักของหมู่บ้าน และใกล้แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงช้างได้ (คือแม่น้ำมูลและลำชี) โดยมีศาลปะกำตั้งอยู่หน้าบ้านของบ้านต้นตระกูล และมีศาลผีประจำหมู่บ้านหรือผีปู่ตา (ยาจวะปรัม) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน คอยปกป้องรักษาผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข มีวัดประจำหมู่บ้านคือวัดแจ้งสว่างอยู่ทางทิศเหนือ ในเขตรอยต่อระหว่างหมู่บ้านกับพื้นที่ทำนาของชุมชน ส่วนทางทิศตะวันตกซึ่งไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ก็จะเป็นบริเวณป่าช้าและคงภูดินซึ่งถือเป็น “สถานที่สาธารณะ” ที่ชาวบ้านสามารถแสวงหาประโยชน์จากผลผลิตต่างๆจากป่าเพื่อการดำรงชีวิต เช่น การหาหน่อไม้ ไม้ไผ่ เห็ด และพืชผักต่างๆที่ใช้บริโภค ตลอดจนเลี้ยงช้างได้

ลักษณะของบ้านเรือนของชาวกายเลียงช้างบ้านตากกลางแบบดั้งเดิมนั้น มักจะเป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง เพื่อหนีน้ำท่วมและใช้ได้ถุนเป็นสถานที่เอนกประสงค์ คือนอกจากจะใช้เป็นที่ทำงานและพักผ่อน ในช่วงกลางวันแล้ว ยังเป็นที่สำหรับขังหรือผูกสัตว์เลี้ยง และเก็บเครื่องมือทางการเกษตรอีกด้วย และยังพบว่าพวกเขานิยมสร้างบ้านเรือนใกล้เคียงกันมาก โดยเฉพาะหมู่ที่ ๕ ชนิดที่บริเวณชานบ้านหรือชายคา เกือบจะชนกันเลยทีเดียว ถึงกับมีคำกล่าวในเชิงขบขันว่า ถ้าหากใครนอนตื่นสายก็จะหาที่ปลดทุกข์ไม่ได้ เพราะในอดีตนั้น ห้องส้วมสำหรับใช้เป็นที่พักผ่อนของชาวบ้านก็คือ บริเวณสวนหลังบ้าน ฉะนั้นถ้าใครไป “เข้าส้วม” ตอนสายคนบ้านข้างเคียงก็จะรับรู้กันหมด นอกจากนี้บ้านเรือนของชาวกายเลียงช้างแห่งนี้จะมีลักษณะเป็นกระจุกอัดแน่น และบริเวณบ้านมีอย่างจำกัดแล้ว บ้านเรือนยังถูกจำกัดให้มีขนาดเล็กอีกด้วย โดยมากก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่มตระกูลเดียวกัน ทั้งนี้เหตุผลสำคัญที่ทำให้การตั้งบ้านเรือนของชุมชน

แห่งนี้ไม่กระจายตัวออกไปเช่นนี้ ก็เป็นผลมาจากลักษณะของภูมิประเทศนั่นเอง เพราะพื้นที่ๆสูงพอ สำหรับการปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นมีจำกัด เนื่องจากบริเวณโดยรอบของหมู่บ้านนั้นเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมในฤดูฝน จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนตามต้องการได้ แต่ถึงกระนั้นก็ดี การสร้างบ้านเรือนอย่างมีระเบียบโดยหันหน้าเรือนไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีอาณาเขตติดต่อกันอย่างหลวมๆ คือ มีรั้วกันเขตอย่างง่ายๆ โปรงๆหรืออาจจะเป็นสวนหม่อนหรือสวนคร้วประจำบ้าน ก็ทำให้ช่วยลดความอัดอั้นลงไปได้มากกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญของบ้านเรือนของชาวกวยเฉียงซ่างบ้านตากกลางนั้น สามารถที่จะแบ่งออกเป็น ๔ ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนที่เป็นอาณาบริเวณ, ส่วนที่เป็นที่ตั้งของศาลปะกำ, ส่วนที่เป็นขุ้งข้าว และส่วนที่เป็นตัวเรือนพักอาศัย (คุง) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. อาณาบริเวณ

อาณาบริเวณของบ้านชาวกวยเฉียงซ่างบ้านตากกลางทั่วไป มีลักษณะคล้ายคลึงกับของพวกลาวและเขมร คือถ้าหากบ้านหลังใดพอที่จะมีที่ว่างอยู่บ้าง ก็มักจะปลูกผักสวนครัวไว้บริเวณภายในครอบครัว นอกจากนี้ตามบ้านเรือนยังมีบ่อน้ำไว้ใช้ ถ้าเป็นผู้มีอันจะกินก็อาจจะเป็นแบบคันโยก แต่โดยปกติมักจะเป็นแบบตักมากกว่า หลังตัวเรือนบ้านยังนิยมปลูกหม่อนไว้เลี้ยงไหม ซึ่งบริเวณนี้เดิมก็มักจะถูกใช้เป็นสวน(ขุด)ในเวลาเช้าด้วย สำหรับเขตรั้วของบ้านนั้น ถ้าอยู่ริมถนนใหญ่จึงมักจะนิยมทำ แต่ถ้าเข้าไปในหมู่บ้านแล้ว ก็เป็นที่รู้กันว่าเขตแนวของใครอยู่ที่ใด หรือบางที่อาจจะใช้วิธีปักเสาห่างๆไว้ให้เป็นแนวอย่างคร่าวๆแทน และบริเวณรั้วก็จะปล่อยให้ไม้พืชรักที่เข้ารับประทานได้ จนเรียกได้ว่าเป็น “รั้วกินได้” ก็ไม่ผิดนัก และเนื่องจากไม่นิยมทำรั้วถาวรกัน จึงทำให้การเดินทางระหว่างบ้านต่อบ้านสามารถกระทำโดยการเดินผ่านเข้าออกจุดใดก็ได้ ฉะนั้นจึงมักจะเห็นแนวทางเดินปรากฏอยู่ทางด้านหลังหรือข้างบ้านแทบทุกหลังคาเรือน

๒. ศาลปะกำหรือคุงลัวะ

ลักษณะของบ้านเรือนชาวกวยเฉียงซ่างแห่งนี้ ที่แตกต่างและโดดเด่นไปจากบ้านเรือนของชาวจีนบพไทยโดยทั่วไปประการหนึ่ง ก็คือภายในบริเวณบ้านจะมีศาลหรือโรงสำหรับเก็บเชื้อหรือบ่วงบาศสำหรับคล้องช้าง ที่เรียกว่า “หนั่งปะกำ” รวมทั้งอุปกรณ์คล้องช้างอื่นๆอีกตั้งอยู่ ซึ่งศาลดังกล่าวเรียกกันว่า “ศาลปะกำหรือคุงลัวะ” ส่วนใหญ่มักจะมีอยู่เฉพาะบ้านของคันทระกุก* ทั้งนี้ศาลปะกำจะตั้งไว้ ณ จุดใดของบริเวณบ้านนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีที่เรียกว่า “ครุบาใหญ่” จะเป็นผู้กำหนดและทำพิธีให้ และเมื่อจำเป็นที่จะต้องย้ายศาลปะกำออกจากที่เดิม ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใด ครุบาใหญ่ก็ต้องเป็นผู้ทำพิธีอัญเชิญผีปะกำจากที่เดิม ไปอยู่ยังศาลปะกำใหม่เช่นเดียวกัน โดยจะต้องใช้ดินจากบริเวณใต้ศาลปะกำเดิมไปกองเป็นพิธีใต้ศาลปะกำใหม่ด้วย

* โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับผีปะกำในบทที่ ๕

๓. ยุงข้าว

ชาวทวายเลี้ยงช้าง นอกจากจะมีอาชีพหลักคือการเลี้ยงช้างมาแต่อดีตแล้ว พวกเขายังมีการทำนาอีกด้วย และครัวเรือนใดที่ไม่มีช้างก็จะประกอบอาชีพการทำนาอย่างเดียวนั้นเป็นหลัก ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างยุงข้าวไว้เก็บผลผลิตที่ได้นั้น หากแต่ยุงข้าวของพวกเขาก็ไม่ใหญ่โตนัก เนื่องจากแต่ละครัวเรือนไม่ได้ทำนากันมากมาย เพราะความจำกัดของพื้นที่ทำนาดังที่กล่าวแล้ว อีกทั้งแต่เดิมมาพวกเขาก็ได้อาศัยการคล้องช้างและเลี้ยงช้างเป็นอาชีพหลักเลี้ยงครอบครัวและชุมชนมาตลอด จึงมักไม่มีการหักล้างถางพงเพื่อบุกเบิกเป็นที่เพาะปลูกทำไร่ทำนามากเกินกว่าที่แรงงานในครอบครัวจะกระทำได้ ซึ่งแตกต่างจากชาวทวายกลุ่มอื่นๆ ผลผลิตที่ได้จึงมีไม่มากนัก และกลายเป็นตัวกำหนดขนาดของยุงข้าวไปโดยปริยาย

ยุงข้าวของพวกเขานิยมสร้างไว้ต่างหากใกล้ๆ กับตัวเรือน โดยยกพื้นสูงและส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้าน แต่บางครั้งอาจจะมีทางเชื่อมติดต่อกับตัวเรือนบริเวณระเบียง ทั้งนี้ไม่นิยมปลูกคนละฝั่งกับบ้าน โดยมีถนนทางเดินหรือเกวียนตัดผ่าน หรือหันหน้ายุงข้าว (ที่เรียกกันว่าด้านสกัด) ซึ่งมีประตูยุงไปทางทิศเหนือหรือทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าทิศนี้เป็นที่อยู่หรือโลกของช้าง ถ้าหากหันหน้ายุงข้าวไปทางนี้ก็เชื่อว่าช้างจะมากินข้าวในยุงไปหมด ยุงข้าวนี้นอกจากจะใช้เป็นที่เก็บผลผลิตข้าวแล้ว ยังถูกใช้ประโยชน์อีกหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการตากแขวนผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวโพด หอมกระเทียม เพื่อไว้ทำพันธุ์และเพื่อบริโภค หรือเป็นที่สำหรับเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตรบางอย่าง รวมทั้งได้ถูกอาจจะใช้เป็นเล้าเป็ด เล้าไก่ หรือคอกหมูอีกด้วย

๔. เรือนพักอาศัยหรือคอก

แม้ว่าอาชีพหลักดั้งเดิมของชาวทวายเลี้ยงช้างบ้านตากกลางคือการเลี้ยงช้าง แต่ในขณะเดียวกันก็มีอาชีพแบบสังคัมชนบทไทยทั่วไปคือ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์และทอผ้าด้วย ฉะนั้นตัวเรือนของพวกเขาก็ต้องสร้างขึ้นมาสอดคล้องประโยชน์ใช้สอยด้านต่างๆ อย่างเต็มที่ในเวลาเดียวกันด้วย ประกอบกับความเชื่อเรื่องการวางทิศทางของเรือนและขนาดที่กำหนดแน่นอนมาเกี่ยวข้อง ทำให้เรือนของชาวทวายเลี้ยงช้างออกมาในรูปแบบที่เหมือนกันแทบทุกหลังคาเรือน ซึ่งพอที่จะกล่าวถึงรายละเอียดบางประการได้ดังต่อไปนี้

เรือนของพวกเขามักเป็นเรือนเดี่ยว ปกติตัวเรือนนิยมปลูกด้วยเสา ๕ ต้น (๓ ห้อง) โดยหันหน้าเรือนหรือด้านสกัดไปทางทิศตะวันออกหรือทางทิศเหนือ อาจจะมีทิศอื่นบ้างแต่น้อยมาก แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นห้ามหันหน้าเรือนออกทางทิศตะวันตกโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าเป็นทิศของภูติผี ปีศาจ และวิญญาณร้าย อีกทั้งไม่นิยมตั้งเรือนขวางทางเดินอีกด้วย ในบางกรณีแม้ว่าจะมีอาณาบริเวณจำกัด แต่เมื่อปลูกเรือนก็จะต้องหันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก แล้วทอดบันไดเรือนสู่ที่ซึ่งมีจำกัดนั้น เพื่อเดินลอดชานบ้านไปสู่ทางเดินหรือถนน ทั้งนี้บันไดบ้านก็จะอยู่ทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน

โดยทั่วไป เรือนของชาวกวยเลียงช้างจะแลดูมีคิซิดและแข็งแรงกว่าเรือนเขมรและลาว เพราะสร้างขึ้นด้วยไม้เนื้อแข็งไม่มีชัน และมีระเบียงที่มีหลังคาคลุม ระเบียงนี้อาจจะอยู่ซีกซ้ายหรือขวาของตัวเรือนก็ได้ ด้านโครงสร้างของเรือนนั้น พวกเขานับเป็นผู้ที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ ได้อย่างกลมกลืนกับสภาพความเป็นอยู่ได้เป็นอย่างดี เช่น ดงจะเป็นแบบสามเหลี่ยมเพื่อกันเรือดที่จะมาอาศัยและทำร้ายผู้อยู่เรือน หรือขอเกี่ยวกระเบื้องไม้มุงหลังคาก็ทำมาจากไม้ไผ่เพราะไม่มีตะปู เป็นต้น และส่วนที่เด่นที่สุดที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนกวยเลียงช้างแห่งนี้ก็คือ ที่พักหรือผูกช้าง(ซัดอะเจียง) ซึ่งอยู่ด้านหน้าของเรือนคล้ายๆกับโรงรถของคนในเมือง โดยการต่อพะไลยื่นออกมาอีก ๑ ช่วงเสา แล้ววางเสาสูงประมาณ ๓ เมตร ตามจำนวนเสาเรือน และให้ปลายซื่อลาดเทเล็กน้อย บางบ้านก็อาจจะสร้างที่ผูกช้างนี้แยกต่างหากจากตัวเรือน แต่ยังคงอยู่ติดกับตัวเรือน โดยเสาที่ใช้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐ - ๑๒ นิ้ว และความสูงอาจจะถึง ๕ เมตรก็มี

สำหรับบริเวณใต้ถุนเรือนนั้น นิยมทำคอกไว้ผูกวัวควาย ซึ่งมักจะอยู่ตรงมุมเรือนด้านในสุด ตรงกับบริเวณใต้ห้องนอนของลูกสาวกับลูกเขย ส่วนที่ว่างถัดมาก็เป็นที่เก็บของใช้ในการเกษตร เช่น คราด ไถ จอบ และเครื่องมือหาปลา เช่น ข้อง แห รวมทั้งเป็นที่ตั้งเลี้ยงไหม ทอผ้า ทำงานจักสานและเลี้ยงเด็ก ตลอดจนที่พักผ่อนตอนกลางวันสำหรับผู้หญิงและเด็กอีกด้วย

ทางด้านการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนนั้น แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนหน้า กับ ส่วนหลัง บริเวณส่วนหน้านั้น อยู่ต่ำกว่าส่วนหลังอันเป็นที่พักอาศัยเล็กน้อย ซึ่งจะเป็นบริเวณบันไดด้วย และที่ใกล้ๆกับบันไดก็จะเป็นที่ว่าง สำหรับใช้เป็นสถานที่ใช้งานอเนกประสงค์ และเป็นบริเวณสำหรับใช้เป็นที่นั่งทำงาน ทั้งนี้ก็จะมีโถงใส่น้ำดื่มไว้รับประทานดั่งไว้ บางครอบครัวก็ยังใช้บริเวณส่วนนี้ในการประกอบอาหารด้วย ส่วนในบริเวณส่วนหลังนั้นก็จะถูกแบ่งซอยออกไปอีก ๒ ส่วนด้วยกัน ซึ่งมักไม่มีเครื่องเรือนประดับประดาแต่อย่างใด โดยส่วนแรกซึ่งอยู่ด้านหน้าสุดก็จะถูกใช้ประโยชน์อเนกประสงค์ ไม่ว่าจะเป็นที่ว่าง ที่สำหรับรับแขก ที่รับประทานอาหาร ที่สำหรับเลี้ยงตัวอ่อนของไหม ตลอดจนเป็นที่ตั้งของเตาไฟ และเป็นที่นั่งนอนของลูกชายของครอบครัวในบางครั้งด้วย บริเวณส่วนนี้จึงมักจะมีเสื่อสำหรับปูและหมอนไว้สำหรับนอนหรือนั่งเล่น ครั้นเมื่อไม่ใช้แล้วก็จะนำไปพาดตากแดดไว้บนราวไม้ไผ่พร้อมเสื่อผ้า ส่วนที่สองคือส่วนด้านหลังถัดไป ซึ่งจะถูกจัดแบ่งให้เป็นห้องนอนของพ่อแม่และลูกๆ อันเป็นสถานที่ส่วนบุคคล

ภายในห้องนอนแต่ละห้องนั้น จะมีหิ้งสำหรับบูชา “ครูกำเนิดหรือหมอเฒ่าหมอโจน” ตั้งอยู่ ซึ่งชาวกวยเชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดแก่มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม และถือว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็มีครูกำเนิดอยู่ในตัว ที่คอยทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองอันตรายต่างๆให้ ทั้งนี้จะมีการบูชาด้วยข้าวปั้น ดอกไม้ธูปเทียน อย่างสม่ำเสมอ และในโอกาสสำคัญๆ เช่น งานแต่งงาน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยหรือประสบเคราะห์ไม่ตี หิ้งครูกำเนิดก็จะเป็นสถานที่ที่คนในบ้านจะมาบอกเล่าความทุกข์ และอธิษฐานขอให้ช่วยเหลือปิดเป่าเคราะห์ร้ายทั้งปวงเหล่านั้น นอกจากนี้ บางบ้านพระพุทธรูปปางต่างๆก็อาจจะถูกนำมาประดิษฐานไว้บนหิ้งบูชาอีกด้วย พวกเขา

ไม่ได้ถือว่าห้องนอนดังกล่าวเป็นสถานที่ที่จะล่องล้าเข้าไปไม่ได้ ดังเช่นห้องผีของพวกลาวและคนในภาคเหนือของประเทศไทย^๖

ครั้นเมื่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วประสงค์จะแยกเรือนออกไป อยู่ใกล้ๆกับเรือนเก่าของพ่อแม่ หล่อนก็ต้องหลีกเลี่ยงที่จะปลูกเรือนขึ้นทางทิศใต้ของเรือนพ่อแม่ ยกเว้นแต่ในกรณีที่มีความจำเป็นจริงๆ เช่น ถูกจำกัดด้วยพื้นที่ หรือเป็นความประสงค์ของเจ้าของบ้าน ก็ให้แก้เคล็ดโดย เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ให้พ่อแม่ไปอยู่ระยะหนึ่ง แล้วทำพิธีแก้เคล็ดเจ้าของบ้านจึงจะเข้าไปพักอาศัยได้

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนใกล้เคียงกันแบบนี้ ทำให้ทราบได้ว่ากลุ่มบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์กันทางสายตระกูล อีกทั้งต่างก็นับถือผีประจำหรือดวงลี้ว่เดียวกันด้วย แต่ปัจจุบันนี้มีหลายครอบครัวที่ย้ายไปตั้งบ้านเรือนเป็นสัดส่วนต่างหากจากบริเวณเรือนของพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็นอย่างนี้หรือไม่ก็เนื่องที่เพียงพอ หรือเหตุเพราะต้องการความเป็นส่วนตัว ก็ตาม อีกทั้งบางครอบครัวก็ย้ายไปอยู่นอกชุมชนเลยก็มี นอกจากนี้ ในปัจจุบันก็ยังพบว่าลักษณะบ้านเรือนชาวทวายแบบเก่านั้น กำลังถูกแทนที่ด้วยบ้านรูปทรงสมัยใหม่ที่ใช้วัสดุประเภทหิน ปูน ทราชแทนไม้ชั้นเรื่อยๆ จนผู้นำของหมู่บ้านบางคนที่มีความคิดห่วงใยในวัฒนธรรมส่วนนี้ของชาวทวายเลี้ยงช้าง ได้เสนอแนะและร่วมกันจัดหาทุนสร้างเรือนทวายเลี้ยงช้างไว้เป็นตัวอย่างให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษากัน ในบริเวณโรงเรียนมัธยมศึกษาของชุมชน ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า“บ้านโบราณ”^๗ และด้วยเหตุที่วัฒนธรรมของชาวทวายเลี้ยงช้างในแง่ของสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน กำลังจะสูญหายไปทุกทีๆ ข้าพเจ้าจึงได้ทำการศึกษา รายละเอียดของส่วนประกอบที่สำคัญของเรือนทวายเลี้ยงช้างมานำเสนอไว้ในครั้งนี้ด้วย ดังต่อไปนี้

๔.๑. ส่วนของหลังคา

เครื่องมุงหลังคาแบ่งวัสดุออกได้เป็น ๔ ชนิดด้วยกันคือ หญ้าคา กระเบื้องไม้ สังกะสีและกระเบื้องที่ในปัจจุบันนี้เริ่มได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ หญ้าคานั้นเป็นวัสดุที่เก่าแก่ที่สุด กระเบื้องไม้อยู่ในสมัยถัดมา ส่วนสังกะสีและกระเบื้องนั้นเป็นวัสดุที่นิยมในปัจจุบัน แต่โครงหลังคาก็ยังคงอยู่สภาพเดิมเหมือนเมื่อครั้งใช้กระเบื้องไม้

๔.๒. เครื่องบน ซึ่งประกอบไปด้วย

อกไก่ ซึ่งมีลักษณะแปลกคือ จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๘ x ๓.๕ ซม. แล้ววางเฉียง การเอียงนั้นสามารถเอียงได้ทั้งซ้ายและขวาตลอดตัวเรือน

^๖Rote Sodesiri, *The Changing Systems of Belief of the Elephant Hunters of Surin, Thailand*, The report of an investigation submitted as a partial requirement for the degree of Master of Arts in Anthropology at the University of Western Australia, 1972, p.43-44.

^๗สัมภาษณ์พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร, อายุ ๔๔ พรรษา, รองเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๘

^๘สมปอง ทองประสม, “เรือนสวย” ใน *วารสารครูปริทัศน์* (พฤษภาคม ๒๕๓๑), หน้า ๗๗ - ๘.

หน้าจั่ว นิยมแบบจั่วใบปรีอ หรือจั่วสายบัว โดยใช้ไม้ฝาเรือนมาเรียงตามแนวนอนขึ้นไปแต่ไม่ซ้อนกัน แผงจั่วจะมีทุกช่วงเสาทำหน้าที่รับแปและระแนงแทนจันทัน

ป่านลม ซึ่งมีลักษณะคล้ายหางปลา แต่ปลายไม่อ่อนไหวเป็นรูปหางปลาเหมือนของภาคกลาง ตรงยอดป่านลมนิยมนำไม้ยอดแหลม สลักลายอย่างคร่ำๆสูงประมาณ ๑ ศอกมาติดไว้เพื่อความสวยงาม คล้ายช่อฟ้าตามวัดเรียกว่า “กัน โบล” ลักษณะเช่นนี้มีไม้แต่ตามขี้จ้าว

ดั่ง เป็นชนิดดั่งแขวน ขนาดเท่ากันทั้งโคนและปลาย ทำหน้าที่ยึดดอกไม้กับข้อ โดยการเจาะข้อเข้าเดือยดั่ง ส่วนยอดนั้นบากรับอกไม้

แปหัวเสา เป็นไม้เหลี่ยมแบน ซึ่งมีทั้งชนิดวางบนข้อ และชนิดบากเสาด้านหน้าแล้วใช้แปตอกติดเข้าไปแทนการวางบนหัวเสา เพราะหัวเสาทำเป็นเดือยสอดรับจั่ว

แปลาน จะวางบนแผงจั่วโดยบากจั่วรับ ซึ่งจั่วนี้จะมีทุกช่วงเสา จึงไม่มีจันทัน

ระแนง จะวางพาดบนแผงจั่วขนานไปกับแปลาน โดยไม่มีกลอนอีกชั้นหนึ่ง ระแนงนี้จะรับน้ำหนักกระเบื้องไม้โดยตรง แล้วถ่ายน้ำหนักลงสู่จั่วอีกต่อหนึ่ง

เต้า หรือที่พวกเขาเรียกว่า “ไคสวา” นิยมทำแบบเต้ารายขนาดเท่ากันตลอด แต่ปลายจะเอียงขึ้นเล็กน้อย เพื่อกันหลุดเพราะสอดทะลุเข้าไปในเสาแบบไม้แน่นนัก

กันสาด นิยมทำเฉพาะด้านหลัง (ด้านสกัด) ของเรือน

๔.๓. ส่วนของตัวเรือน ซึ่งประกอบไปด้วย

ฝาเรือน หรือที่พวกเขาเรียกว่านาบัง มีขนาดประมาณ ๑๕ ซม. และเวลาดีจะใช้การตีตามแนวนอนเสมอ

หน้าต่าง หรือที่พวกเขาเรียกว่านาดางนั้น มีขนาดและจุดกำหนดตำแหน่งไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะใช้การเจาะทะลุฝาโดยไม่มีการบานหน้าต่างมากกว่า

ประตู มีอยู่ด้วยกัน ๒ แห่งคือ สำหรับเข้าห้องนอนแต่ละห้องจำนวน ๒ ห้อง และขนาดก็ค่อนข้างเล็ก คือประมาณ ๗๐ x ๑๒๐ ซม.เท่านั้น ส่วนบานประตูก็นิยมแบบผลึกเข้า มีทั้งบานเดี่ยว สองบาน และทั้งไม่มีบานประตูเลย ทั้งนี้บานประตูจะใช้เดือยสลักแทนบานพับ

๔.๔. โครงสร้างพื้น ซึ่งประกอบไปด้วย

รอดหรือคาน จะวางอยู่บนเสา โดยการเจาะเสาดำแหน่งแนวหัวเรือนทะลุ แล้วใช้เสาดักกลางบากรับ ทั้งนี้เสาช่วงกลางนั้นจะวางรอดคู้ขนานเสา

ตง ตงในเรือนชาวกวยเฉียงข้างจะมีลักษณะแปลก คือ จะมีรูปหน้าตัดสามเหลี่ยม ขนาดฐาน ๑๕ ซม. สูง ๕ ซม. โดยใช้ฐานวางบนรอด ส่วนยอดรับพื้น ที่ทำดังนี้เพราะในอดีตเรือนกวยมีเรือคามาก ถ้าทำตงแบบปัจจุบันจะทำให้เกิดที่พักอาศัยของเรือคามาก จึงแก้ปัญหาโดยทำวิธีดังกล่าว

พื้น พื้นนั้นทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดไม่แน่นอนนัก ปูบนตงซึ่งรับน้ำหนักถ่ายลงสู่รอดอีกทีหนึ่ง โดยการวางขวางตัวเรือนตลอดทั้งหลัง

พริ้ง พริ้งมีขนาด ๑๔ - ๑๕ ซม. หน้า ๔ - ๕ ซม. ทำหน้าที่รัดเสาส่วนพื้นเรือนทั้งหมด โดยใช้วิธีเจาะพริ้งด้านสกัดหน้า-หลัง ทั้งนี้พริ้งด้านยาวตามตัวเรือนจะวางบนรอด ส่วนพริ้งตัวหน้าหลังจะแขวนตัวลอยอยู่ ทำให้ยกขอบพื้นขึ้นมาเท่ากับขนาดความกว้างของพริ้ง เมื่อจะก้าวจากระเบียงขึ้นสู่ตัวเรือนจึงต้องก้าวข้ามพริ้งที่ตั้งขวางอยู่ด้วย

บันไดเรือน ทำด้วยไม้จริงทั้งลูกชิ้นและแม่บันได แม่บันไดส่วนบนสุดจะสลักลวดลายไว้ดูสวยงาม ขนาดที่นิยมคือ กว้างสองกบกับอีก ๓ - ๔ โป(นิ้ว) และมีความเชื่อว่าถ้าเศษ ๕ นิ้วไม่ดี เพราะถือว่าเกี่ยวข้องกับผี

ประชากร

ประชากรดั้งเดิมของหมู่บ้านตากกลางนั้น เป็นเผ่าพันธุ์กวย แต่เนื่องจากปัจจุบันชุมชนชาวกวยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางก็เช่นเดียวกับชนบทไทยทั่วประเทศ นั่นคือมิได้เป็นชุมชนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกอย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้เกิดการผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆดังกล่าว อย่างไรก็ตาม สามารถที่จะกล่าวได้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านตากกลางยังเป็นเผ่าพันธุ์กวย ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นบ้างก็เพียงประปราย และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีมาก ก็เห็นจะเป็นกลุ่มไทย-ลาว รองลงมาก็เป็นไทย-เขมร นอกนั้นก็มจีนและไทย ซึ่งประชากรกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ส่วนใหญ่มักจะเป็นพวกที่แต่งงานกับคนในหมู่บ้านแล้วก็ย้ายมาอยู่กับฝ่ายหญิง โดยเฉพาะกลุ่มไทย-ลาวนั้น จัดว่าเป็นกลุ่มที่พวกเขามักนิยมแต่งงานด้วยมากที่สุด ส่วนชาวจีนที่มีอยู่ ๒ ครัวเรือนนั้น ได้เข้ามาตั้งร้านค้าในหมู่บ้านมากกว่า ๖๐ ปีมาแล้ว และก็มักจะแต่งงานกับคนจีนด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ถึงจะต่างกลุ่มและมีแบบแผนการดำเนินชีวิตบางอย่างที่ไม่เหมือนกัน ก็เชื่อว่าชาวกวยเลี้ยงช้างกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเหล่านี้จะแยกกันอยู่อย่างไม่เกี่ยวข้องกันเลย ในทางตรงกันข้าม ต่างก็มีความสัมพันธ์กันค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะในฐานะพ่อค้าแม่ค้าที่ชาวกวยจะต้องพึ่งพาในทางเศรษฐกิจ หรือในโอกาสต่างๆที่ยังต้องเกี่ยวข้องกันอีกมาก เช่น เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งจัดงานพิธีกรรมอันเนื่องด้วยชีวิต ทั้งงานบวชนาค งานแต่งงาน และงานศพ ตลอดจนงานบุญต่างๆทั้งที่จัดขึ้นตามบ้านและที่วัดก็ตาม ก็จะบอกเชิญอีกฝ่ายหนึ่งมาร่วมงานด้วยเสมอ และบ้างก็เกี่ยวพันกันทางการแต่งงาน หรือบางรายสนิทสนมกันจนถึงขั้นนับกันเป็นญาติก็มี นอกจากนี้กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเหล่านี้ต่างก็สามารถพูดภาษากวยได้เป็นอย่างดี เพราะอยู่มานานจนมิได้มีความรู้สึกลัวว่าตนแปลกแยกเลย

จากการสำรวจประชากรของบ้านตากกลางทั้ง ๒ หมู่ จากจำนวนบ้านเรือนทั้งสิ้น ๑๗๑ หลังคาเรือน เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๗ นั้น พบว่ามีทั้งสิ้น ๑,๐๗๓ คน เป็นชาย ๕๒๕ คน และหญิง ๕๔๘ คน แยกเป็นหมู่ที่ ๘ จำนวน ๘๐๒ คน หรือ ๑๒๒ หลังคาเรือน และหมู่ที่ ๑๓ จำนวน ๒๗๑ คนหรือ ๔๙ หลังคาเรือน ดังตารางที่ ๓.๑ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๑ แสดงจำนวนประชากรหมู่บ้านตากกลาง จำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ (ปี)	เพศ				รวมแต่ละหมู่		รวมทั้งหมด (คน)
	ชาย		หญิง		(คน)		
	หมู่ ๕	หมู่ ๑๓	หมู่ ๕	หมู่ ๑๓	หมู่ ๕	หมู่ ๑๓	
๑ - ๑๑ เดือน	๓	๒	๑๐	๔	๑๓	๖	๒๓
๑ - ๔ ปี	๑๔	๕	๒๒	๖	๓๖	๑๕	๕๑
๕ - ๙ ปี	๓๕	๑๖	๓๕	๑๒	๗๔	๒๘	๑๐๒
๑๐ - ๑๔ ปี	๔๖	๑๔	๔๖	๑๘	๙๒	๓๒	๑๒๔
๑๕ - ๑๙ ปี	๔๕	๑๕	๕๑	๑๘	๑๐๐	๓๓	๑๓๓
๒๐ - ๒๔ ปี	๔๓	๑๐	๓๘	๑๔	๘๑	๒๔	๑๐๕
๒๕ - ๒๙ ปี	๓๐	๘	๓๕	๑๐	๖๕	๑๘	๘๓
๓๐ - ๓๔ ปี	๒๕	๘	๒๓	๑๒	๕๗	๒๐	๗๗
๓๕ - ๓๙ ปี	๓๓	๑๒	๓๔	๑๔	๖๗	๒๖	๙๓
๔๐ - ๔๔ ปี	๒๓	๘	๒๕	๘	๕๒	๑๖	๖๘
๔๕ - ๔๙ ปี	๒๐	๕	๑๓	๕	๓๓	๑๔	๔๗
๕๐ - ๕๔ ปี	๑๘	๕	๑๕	๓	๓๓	๘	๔๑
๕๕ - ๕๙ ปี	๑๓	๒	๑๓	๓	๓๐	๕	๓๕
๖๐ ปีขึ้นไป	๓๓	๑๔	๒๕	๘	๖๒	๒๒	๘๔
รวม	๓๕๓	๑๓๒	๔๐๕	๑๔๕	๘๐๒	๒๗๑	๑,๐๗๓

ที่มา : ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลสนาม, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ระบบเศรษฐกิจของชุมชน

เศรษฐกิจที่สำคัญของหมู่บ้านตากกลางนั้นมีด้วยกันหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงช้างและการใช้ประโยชน์จากช้าง การทำไร่ทำนา การทอผ้า การเลี้ยงสัตว์ การค้าขายและอาชีพอื่นๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การเลี้ยงช้างและการใช้ประโยชน์จากช้าง

ปัจจุบันประชากรช้างของหมู่บ้านตากกลางมีอยู่ทั้งหมด ๗๘ เชือกด้วยกัน แยกเป็นหมู่ที่ ๕ จำนวน ๖๖ เชือก และหมู่ที่ ๑๓ อีกจำนวน ๑๒ เชือก* ช้างนับว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวทวายเลี้ยงช้างบ้านตากกลางอย่างมาก เหตุผลที่สำคัญก็สืบเนื่องมาจาก การที่ช้างเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของครอบครัวพวกเขาเหล่านั้นเอง ฉะนั้นการมีช้างจึงเป็นเครื่องบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจได้ประการหนึ่งด้วย และหากเราจะย้อนไปดูประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนี้ก็จะพบว่า พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ได้ก็ด้วยการคล้องช้างป่าไปขาย และวัฒนธรรมการคล้องช้างของกลุ่ม ก็ได้มีการถ่ายทอดส่งสมกันมานานนับศตวรรษ ก่อนที่จะสิ้นสุดลงด้วยเหตุผลทางการเมืองและข้อจำกัดด้านระบบนิเวศวิทยา ทุกวันนี้แม้ว่าประเพณีการคล้องช้างป่าจะเล็กรวบรวม ๔๐ ปีแล้วก็ตาม แต่ช้างก็ยังเป็นสัตว์เลี้ยงที่ยังคงนำรายได้มาสู่ครัวเรือนชาวทวายเลี้ยงช้างอย่างเป็นทางการอย่างไม่ค่อยไปกว่าในอดีต ทั้งนี้โดยผ่านรูปแบบหรือวิธีการต่างๆหลายวิธี เช่น

๑.๑ การพาช้างไปเที่ยว

การพาช้างไปเที่ยวในที่นี้ ก็หมายถึงการพาช้างออกไปหารายได้มันนั่นเอง โดยการพาช้างออกไปเที่ยวแต่ละครั้งนั้น เจ้าของช้างก็จะนำผลิตภัณฑ์จากช้างไปเร่ขายด้วย ไม่ว่าจะเป็นกำไล จี๊รูปหัวใจ ตุ้มหู แหวน กรอบพระ ตลอดจนน้ำมันช้างที่ตกมัน เป็นต้น โดยจุดหมายปลายทางของการพาช้างไปเที่ยวในปัจจุบันก็คือ บริเวณกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล เช่น สมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี และนครปฐม เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๑. นำช้างขึ้นรถลือมมุ่งหน้าสู่กรุง

* จากการเก็บข้อมูลสนามระหว่างเดือนเมษายน - สิงหาคม ๒๕๓๘.

นอกจากจะมีรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์จากช้างแล้ว เจ้าของช้างก็ยังมีรายได้จากประชาชนตามบ้านที่ช้างเดินผ่าน ที่มักจะให้เงินเพื่อไปซื้ออาหารให้กับช้าง หรือเงินจากการลอดท้องช้าง ตลอดจนเงินที่ผู้ที่อยากถ่ายรูปกับช้างมอบให้ เป็นต้น ซึ่งช่วงเวลาที่นิยมพาช้างไปเที่ยวนั้น ก็มักเป็นช่วงที่ว่างจากการทำนาแล้ว ทั้งนี้ระยะเวลาในการออกไปเที่ยวแต่ละครั้งก็ขึ้นอยู่กับหัวหน้าคณะจะเป็นผู้ตัดสินใจ อาจจะเป็น ๑ - ๓ เดือน หรือบางรายอาจจะนานกว่านี้ เช่น ๖ เดือน ไปจนถึงหนึ่งปีก็มี รายได้จาก การพาช้างไปเที่ยวในแต่ละครั้งนั้น เมื่อแบ่งกันแล้วก็นับว่าสูงกว่าอาชีพอื่นๆ ทั้งหมด และอาชีพนี้นับเป็นอาชีพที่ชาวควยบ้านตากกลางให้ความสำคัญสูงสุด เพราะรายได้จากการไปเที่ยวแต่ละครั้งเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว จะได้อย่างต่ำ ๒ หมื่นบาทต่อคนขึ้นไป ทั้งนี้จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ไป ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่สูงเมื่อเทียบกับอาชีพอื่นๆ บางครัวเรือนถึงกับฝากปากท้องไว้กับอาชีพพาช้างไปเที่ยวของคนในครอบครัวโดยไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นเลยก็มี ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่าภายหลังจากกลับจากการไปเที่ยวแต่ละครั้ง บรรยากาศของหมู่บ้านจะมีความครึกครื้นตลอดทั้งวัน แต่น่าเสียดายว่า เงินที่ได้มาจากการไปเที่ยวแต่ละครั้งมักจะหมดไปกับสิ่งที่ค่อนข้างจะไร้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงฉลองกันอย่างหามรุ่งหามค่ำ จนกระทั่งบางรายเงินที่ได้มาจากการไปเที่ยวในแต่ละครั้ง แทบจะหมดไปกับการเลี้ยงฉลองในคราวนั้น การจับกลุ่มกันเพื่อเล่นการพนัน รวมไปถึงการนำเงินไปดาวนัรลจักรยานยนต์มาซี (โดยเฉพาะในหมู่บ้านชาย) ฉะนั้น แทบทุกหลังคาเรือนจึงจะมีรถจักรยานยนต์ แต่บางรายเมื่อดาวนัรลมาแล้วก็ไม่มีเงินส่งผ่อน ทางร้านก็มายึดคืนไปก็มีมาก

๑.๒. การพาช้างไปรับจ้างในงานต่างๆ

รายได้จากช้างส่วนหนึ่งนอกเหนือไปจากการพาช้างไปเที่ยว ก็มาจากการพาช้างออกไปรับจ้างตามงานต่างๆ เช่น การไปรับจ้างแห่นาค แห่กฐิน ก็จะมีรายได้ครั้งละ ๑,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับระยะทางและการตกลงกันระหว่างเจ้าของช้างกับเจ้าภาพ นอกจากนี้ ก็มีการพาช้างไปแสดงประจำตามสวนสัตว์ต่างๆ ของเอกชน เช่น สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม, ฟาร์มจระเข้ จังหวัดสมุทรปราการ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว จังหวัดชลบุรี ตลอดจนรีสอร์ทและโรงแรมต่างๆ เช่น ภูเก็ต หรือพัทยา เป็นต้น ซึ่งเจ้าของช้างส่วนใหญ่ต่างก็ปรารถนาที่จะได้งานเช่นนี้เพราะเป็นงานที่ไม่ลำบาก ทั้งยังได้รับเงินเดือนประจำไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาทต่อเดือนอีกด้วย และช้างบางเชือกก็อาจจะมีโอกาสได้ร่วมแสดงภาพยนตร์ หรือได้รับการติดต่อให้ไปโชว์ตัวถึงในต่างประเทศ ก็จะยังทำรายได้อย่างงามให้กับผู้เป็นเจ้าของ

๑.๓. การขายช้าง

ในอดีตช้างป่าที่คล้องมาได้ก็จะขายไป บางทีในระหว่างทางที่คณะคล้องช้างเดินทางกลับจากการคล้องช้างที่ชายแดนไทย-กัมพูชา หากมีคนสนใจที่จะซื้อช้างป่าที่คล้องมาได้ พวกเขา ก็พร้อมที่จะขายเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่แล้วราคาซื้อขายตกตัวละประมาณ ๖๕ บาท และราคาของช้างก็จะสูงกว่านี้อีกถ้าช้างตัวนั้นได้รับการฝึกให้รู้จักใช้งานแล้ว ทุกวันนี้แม้ว่าจะไม่มีการคล้องช้างแล้ว และช้างก็เหลือน้อย เราก็ยังพบว่าพวกเขาก็ยังคงมีการขายช้างอยู่เรื่อยๆ แม้ว่าชาวควยเลี้ยงช้างจะมีความผูกพันกับช้างมากแค่ไหนก็ตาม ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น การมีหนี้สิน, การขาดทำเลที่อุดมสมบูรณ์สำหรับ

เลี้ยงช้าง การขาดคนที่จะเลี้ยงช้าง ตลอดจนการขายเพื่อต้องการซื้อช้างเชือกใหม่ เป็นต้น ซึ่งการขายช้างแต่ละเชือกนั้นทำรายได้ให้เจ้าของอย่างงามทีเดียว เพราะทุกวันนี้ราคาการซื้อขายช้างแต่ละเชือกนั้น จะเริ่มต้นขั้นต่ำที่ระดับราคา ๑๐๐,๐๐๐ บาทไปจนถึงหลายแสนบาท ทั้งนี้การซื้อขายช้างในหมู่บ้านก็มีอยู่ปีละหลายเชือก ดังเช่นในปี ๒๕๓๗ ขายไปทั้งสิ้น ๓ เชือก และหลังจากขึ้นปีใหม่ ๒๕๓๘ ได้ไม่ถึง ๒ เดือน ก็ขายไปอีก ๑ เชือก ในอนาคตถ้าหากสถานการณ์โดยทั่วไปยังเป็นเช่นนี้อยู่ต่อไป ก็เชื่อได้ว่าคงจะมีการซื้อขายช้างเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างแน่นอน และนั่นย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่ได้ชื่อว่าเป็น “คนเลี้ยงช้าง” ที่ยิ่งใหญ่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๒. การทำนา

การทำนาคงเป็นอาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวกวยบ้านตากกลาง แต่คาดว่าจะเป็นอาชีพที่มีมาหลังอาชีพการเลี้ยงช้างและการคล้องช้าง ด้วยเหตุว่าพื้นที่ที่เป็นที่นาในปัจจุบันนี้ ในอดีตเคยเป็นป่าทึบ เป็นแหล่งที่มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่ และบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มติดกับลำน้ำชีและแม่น้ำมูลแต่เดิมนั้นก็เป็นป่าทาม ใช้ประโยชน์ได้เฉพาะสำหรับเลี้ยงช้างและวัวควาย และเป็นแหล่งอาหารสำหรับชาวบ้านเท่านั้น มิใช่เป็นที่นามาแต่เดิม หากแต่เพิ่งมีการบุกเบิกเป็นที่นาในภายหลังนั่นเอง

รูปแบบการทำนาของชาวกวยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางนั้น จัดเป็นอาชีพที่กระทำกันภายในครอบครัว ขนาดของการผลิตจึงขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ จึงปรากฏว่าประสิทธิภาพของการผลิตในลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามเนื่องจากอาชีพดั้งเดิมของพวกเขา คือ การเลี้ยงช้างและคล้องช้าง ดังนั้น จึงมักไม่มีใครจะมีการจับจองพื้นที่เพื่อทำการผลิตมากนัก คงถือครองเพียงจำนวนที่แรงงานในครอบครัวจะสามารถกระทำได้ จนกระทั่งภายหลังเมื่อชุมชนมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการในการบริโภคข้าวก็เพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ประกอบกับอาชีพหลักคือการคล้องช้างก็มีอันต้องเลิกไป จึงทำให้การทำนาเริ่มกลายเป็นอาชีพเสริมมาเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งของชุมชน วิธีการผลิตข้าวจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย นั่นคือเริ่มมีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และเป้าหมายของการผลิตก็เริ่มเน้นที่การผลิตเพื่อขายมากขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวก็เชื่อว่าจะทำให้รายได้ราบรื่นนัก เพราะความจำกัดของพื้นที่ทำให้การขยายพื้นที่ทำนาเป็นไปด้วยความยากลำบากมากยิ่งขึ้น ชาวนาหลายรายจึงได้หาวิธีเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและเครื่องจักรกลตามแนวทางของกระแสการผลิตแบบทุนนิยม จนในปัจจุบันการทำนาของชาวกวยบ้านตากกลางก็แทบจะไม่แตกต่างไปจากชาวนาไทยในภาคกลางหรือภาคอื่นๆเลย

วิธีการทำนาของบ้านตากกลางจะเป็นการทำนาดำเป็นหลัก และจะทำนาปีละครั้งหรือ ที่เรียกว่า “ข้าวนาปี” โดยจะเริ่มขั้นตอนแรกคือการไถนา ตั้งแต่ก่อนที่จะถึงหน้าน้ำคือในราวเดือน ๖ ซึ่งตรงกับเดือนพฤษภาคม หรืออย่างช้าก็เดือนมิถุนายน เพื่อที่จะได้ทำการเพาะปลูกข้าวให้สามารถยึ่นดินและเติบโตได้ทันกับช่วงฤดูน้ำหลากสั้นท่วมพื้นที่นา ที่จะมิในช่วงประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี สำหรับพันธุ์ข้าวที่ใช้ใช้นั้นปัจจุบันไม่ได้ใช้พันธุ์พื้นเมืองแล้ว หากแต่เป็นพันธุ์ข้าวที่ทางราชการได้มาส่งเสริม คือ ข้าวเจ้าพันธุ์

กข. ๑๐๕ และ กข. ๑๑๕ ส่วนข้าวเหนียวก็เพาะปลูกบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะมักจะเอาไว้ใช้ในพิธีกรรม เช่นทำขนมหรืออาหารในพิธีกรรมทางศาสนา มากกว่าที่จะใช้บริโภค^๕ ผลผลิตที่ได้นอกเหนือจากการเก็บไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ก็ยังนำไปขายให้กับโรงสีที่รับซื้ออีกด้วย ทั้งนี้ราคาข้าวในแต่ละปีก็มักจะเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำ แต่ในช่วง ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา ราคาข้าวอยู่ในเกณฑ์ที่สูงมากที่สุดทีเดียว ดังเช่นในปีการผลิต ๒๕๓๖ - ๓๗ ชาวบ้านตากกลางสามารถขายข้าวเปลือกได้ถึงกิโลกรัมละ ๕.๕๐ บาท ขณะที่ปีการผลิต ๒๕๓๗ - ๓๘ ที่ผ่านมาราคาอยู่ที่ ๕.๒๕ บาทต่อกิโลกรัม

ในอดีตควายคือสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อการทำนาเป็นอย่างสูง ชาวบ้านจะใช้ควายทั้งเพื่อการไถนาและนวดข้าว ดังนั้นเมื่อลูกหลานแต่งงานและแยกเรือนไป พ่อแม่ก็มักจะทำให้ควายไปเป็นทุนรอนในการสร้างครอบครัวใหม่ด้วย แต่ปัจจุบันสภาพการณ์ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เครื่องจักรกลสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นรถไถเดินตาม รถอีแต๋น และรถนวดข้าว เริ่มเข้ามามีบทบาทในการผลิตข้าวแทนแรงงานคนและสัตว์ เฉพาะรถไถเดินตามในหมู่บ้านตากกลางทุกวันนี้มีถึง ๑๑ คันด้วยกัน นอกจากนี้ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมชาวบ้านตากกลาง นั่นก็คือ การขาดแคลนแรงงานในการทำนา เพราะเหตุว่าแรงงานหนุ่มสาวในหมู่บ้าน ให้ความสนใจที่จะเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการทำนา อีกทั้งบรรดาแรงงานผู้ชายที่พาส่งไปเที่ยว แต่เดิมเคยกลับมาบ้านมาช่วยคานาและเก็บเกี่ยวข้าว ก็เริ่มไม่นิยมอยู่ช่วยทำนาอีกต่อไป โดยจะกลับบ้านในช่วงเวลาสั้นๆ เพื่อนำเงินมาให้ทางบ้านจ้างแรงงานทำนา จากนั้นก็จะพาส่งไปเที่ยวต่อ ฉะนั้นรูปแบบของการพาส่งไปเที่ยวในปัจจุบัน จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัฏจักรการทำนาอีกต่อไป

แรงงานหลักในการทำนา สำหรับผู้ที่มิที่ดินมากหรือมีแรงงานในครอบครัวน้อยทุกวันนี้ จึงเป็นแรงงานรับจ้าง โดยที่แรงงานรับจ้างเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็เป็นคนในหมู่บ้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวบ้านจากบ้านโคกจิก ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านตากกลาง และอยู่ในอาณาเขตการปกครองของหมู่ที่ ๑๓ ด้วย เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวนี้ไม่มีการเลี้ยงช้างเลย และผู้ที่มีนาก็มีเพียง ๒ - ๓ รายเท่านั้น จากจำนวนทั้งสิ้น ๑๓ หลังคาเรือน พวกเขาจึงยึดอาชีพรับจ้าง และหาของป่าเป็นหลักฐานะทางเศรษฐกิจจึงด้อยกว่าชาวบ้านตากกลาง^๖ ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการทำนาปัจจุบันจึงค่อนข้างสูง ดังตัวอย่างค่าใช้จ่ายบางส่วนดังต่อไปนี้

^๕ สัมภาษณ์นายดา จงใจงาม, อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๘.

^๖ สัมภาษณ์นายพัน ยี่รัมย์, อายุ ๔๐ ปี, อยู่บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑๓, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ประเภทของค่าใช้จ่าย	อัตรา (บาท)
ค่าจ้างรถไถๆครั้งแรก	๑๐๐ บาท/ไร่
ค่าจ้างรถไถๆครั้งที่สองพร้อมทั้งคราดเพื่อปักดำ	๑๒๐ บาท/ไร่
ค่าจ้างคานา	๑๐๐ บาท/วัน
ค่าจ้างถอนกล้า	๓๕ บาท/ ๔๐ มัด หรือมัดละ ๑ บาท หรือจ้างเป็นรายวันๆละ ๑๐๐ บาท
ค่าปุ๋ยเคมีสูตร ๑๖ - ๑๖ - ๘	กระสอบละ ๓๐๕ บาท

ทั้งนี้เงินที่จะนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการทำนานั้น มาจากหลายแหล่งด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเงินที่ได้จากการพาช้างไปเที่ยว เงินที่ขี้มมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์(ธกส.) ที่จะชำระคืนเมื่อกลับจากการพาช้างไปเที่ยว รวมทั้งเงินที่กู้จากคนในท้องถิ่นที่ปล่อยเงินกู้อีกด้วย ทั้งนี้คนที่ปล่อยเงินให้ชาวบ้านกันั้นก็มีอยู่หลายคน ทั้งที่เป็นคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ได้แก่ผู้ใหญ่เสียง กลางพัฒนา, นางบัวลอย ศาลางาม ผู้ใหญ่ดา จงใจงาม และอาจารย์แสวง (อยู่บ้านหนองบัว) โดยจะคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ ๕ ต่อเดือน และบางรายก็จะไปกู้จากหุ้นที่พระอาจารย์หาญ ปัญญาธโร รองเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง ได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้นก็มี หุ้นดังกล่าวรู้จักกันในหมู่ชาวบ้านว่า “หุ้นพระอาจารย์หาญ” และจากข้อมูลค่าใช้จ่ายในการทำนาที่กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า การทำนาของชาวบ้านตากกลางปัจจุบันต่างก็ตกอยู่ในชะตากรรมเช่นเดียวกับชาวนาในชนบทไทยทั่วประเทศ ส่งผลให้การทำนาในปัจจุบันไม่ใช่การผลิตที่จะดึงดูดให้แรงงานอยู่ในชุมชนเหมือนดังเช่นในอดีต การทำนากลายเป็นการผลิตสำหรับชาวนาที่มีทุนเพียงพอที่จะจ้างแรงงานได้ และแรงงานที่รับจ้างทำนาก็มักจะเป็นผู้ที่ไม่มื้ที่นาของตนหรือไม่สามารถหางานอื่นทำได้ รวมทั้งถูกมองว่าเป็นงานของคนรุ่นเก่าที่ยังคงผูกพันกับไรร่และต้องทำนาเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น ขณะที่แรงงานหนุ่มสาวหรือผู้ที่มีโอกาสก็จะแสวงหาอาชีพอื่น เช่น งานในโรงงานอุตสาหกรรมหรืองานบริการต่างๆนอกชุมชน และในที่สุดบุคคลเหล่านั้นก็จะหลุดไปจากระบบการผลิตนี้โดยสิ้นเชิง

๓. การทอผ้า

อาชีพที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งของชาวกวยเลียงช้างบ้านตากกลาง ที่จัดว่าเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งของชาวบ้าน และเป็นอาชีพที่ดำรงอยู่คู่กับประวัติศาสตร์ของชุมชนมาช้านาน ก็คือการทอผ้าไหม ในอดีตนั้น ถือกันว่าเป็นอาชีพที่หญิงสาวชาวกวยผู้ที่จะออกเรือนไปเป็นแม่บ้านทุกคนจะต้องเรียนรู้ จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าหญิงชาวกวยเลียงช้างเป็นผู้ที่มีฝีมือในการรังสรรค์งานหัตถกรรมด้านนี้ ไม่ด้อยไปกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทย - เขมร ในจังหวัดสุรินทร์ ผู้มีชื่อเสียงในการทอผ้าไหมเลขที่เดียว

ภาพที่ ๓.๔. หญิงชรากับการสาวไหม ภารกิจยามว่าง

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ใต้ถุนเรือนของชาวทวายเฉียงช้างแห่งนี้ จะมีบริเวณที่ใช้ประโยชน์ในการตั้งหูกทอผ้าและเลี้ยงไหมอยู่ด้วย* ดังนั้นเมื่อว่างจากการทำนาหรืองานประจำในแต่ละวัน หญิงชาวทวาย โดยเฉพาะวัยกลางคนไปแล้ว ก็มักจะใช้เวลาดังกล่าวในการทอผ้าไหม ซึ่งสามารถพบเห็นได้อยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน จนแทบจะกล่าวได้ว่าทุกครัวเรือนของชาวทวายจะต้องมีการทอผ้าไหม เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็สืบเนื่องมาจากว่า การทอผ้า นั้นมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างน้อย ๓ ประการด้วยกันคือ ประการแรกคือ เพื่อตอบสนองความต้องการผ้าสำหรับใช้นุ่งห่ม ประการที่สองคือ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านพิธีกรรม เพราะพวกเขาจะต้องเตรียมผ้าไหมไว้สำหรับลูกสาวเมื่อเวลาแต่งงาน เพื่อใช้เป็นของขวัญญาติผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และประการสุดท้ายคือ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านรายได้ เนื่องจากผ้าไหมเป็นสินค้าที่มีราคา สามารถที่จะนำรายได้มาสู่ครอบครัวได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันทางราชการและหน่วยงานเอกชนหลายแห่ง ได้เล็งเห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะยกฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านตากกลางโดยใช้การทอผ้าเพื่อเพิ่มรายได้ จึงได้ทำการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มทอผ้า พร้อมทั้งให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์ต่างๆด้วย และที่เป็นรูปเป็นร่างไปแล้วก็คือการให้เงินจัดสร้างห้องเลี้ยงไหมสาธิต ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านเลี้ยงไหมเน้นหนักของกรมส่งเสริมการเกษตร และโครงการพัฒนาจังหวัดของสำนักงานสนับสนุนส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น จำนวน ๗ ห้อง ส่วนหน่วยงานเอกชนนั้นก็มีส่วนพัฒนาประชากรและชุมชนที่กำลังดำเนินนโยบายทางด้านธุรกิจโดยการจัดหาตลาดรับซื้อผ้าไหมและ ส่งเสริมการประดิษฐ์ลวดลายผ้าไหมของหมู่บ้านตากกลางอยู่ในขณะนี้ ซึ่งก็นับว่าอนาคตการทอผ้าไหมของหมู่บ้านตากกลาง มีคู่ทางแจ่มใสไม่น้อยเลยทีเดียว

* การทอผ้าแต่ละครั้งนั้น จะทอกันเป็นผืนยาวๆ ดังนั้นเมื่อถึงฤดูการทอผ้า จะพบว่าหูกทอผ้าจะมีขนาดยาวร่วม ๑๐ เมตรเลยทีเดียว บางครั้งพื้นที่ของหูกก็ล้าออกจากใต้ถุนบ้าน ไปถึงสวนหลังบ้านด้วย

๔. การเลี้ยงสัตว์

นอกจากอาชีพการเลี้ยงช้าง การทำนา และการทอผ้าที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ชาวบ้านตากกลางยังมี สัตว์เลี้ยงอื่นๆ อีกด้วย หากไม่นับเปิด ไก่ ซึ่งเลี้ยงกันแทบทุกหลังคาเรือนแล้ว วัวควาย ก็นับเป็นสัตว์เลี้ยงที่ สำคัญที่นิยมเลี้ยงกันในหมู่ชาวควยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางอีกเช่นกัน ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็น แรงงานในการทำนาแล้ว ยังเป็นสัตว์เลี้ยงที่สามารถขายเพื่อนำรายได้มาสู่ผู้เลี้ยงได้อีกด้วย ในอดีตการเลี้ยง วัวควายกระทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน บางครอบครัวมีวัวควายจำนวนนับร้อยตัว โดยการสร้างคอกไว้ที่ นอกหมู่บ้าน แล้วทุกๆ เช้า ก็จะปล่อยออกจากคอกตอนให้ออกไปหากินบริเวณทามริมฝั่งแม่น้ำมูล-ชี ทุกๆ เช้าบริเวณถนนในหมู่บ้านที่มุ่งไปยังทาม จะเต็มไปด้วยฝูงวัวควายและฝูงช้างที่ถูกต้อนไปหากินที่ทาม ดัง นั้นทุกๆ เช้าเสียงกริ่งกริ่งของกระดิ่งผูกคอวัวควาย บวกกับเสียงร้องของสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ ก็จะดังไปตลอด ทั้งคู้ง จนกระทั่งสายจึงจะเงียบลง แล้วจะดังขึ้นอีกครั้งในเวลาเย็น วนเวียนอยู่เช่นนี้ทุกเมื่อเชิ้อวัน^{๑๑}

ทุกวันนี้มีบางครัวเรือนที่ยังคงเลี้ยงวัวควายอยู่ แต่เมื่อเทียบกับอดีตแล้ว นอกจากคนเลี้ยงจะน้อย ลงแล้ว จำนวนวัวควายที่เลี้ยงก็ลดลงอย่างมากด้วย ทั้งนี้เพราะสาเหตุหลายประการด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น เรื่องของการใช้รถไถเดินตามแทนการใช้แรงงานควาย ทำให้ควายไม่ใช่สัตว์เลี้ยงที่จำเป็นอีกต่อไป อีกทั้ง ทำเลหลักที่ใช้เลี้ยงวัวควายตั้งแต่อดีต คือบริเวณทามก็ลดความอุดมสมบูรณ์ลงไปมาก ตลอดจนในปัจจุบัน ก็ไม่มีคนที่สนใจการเลี้ยงวัวควายเพื่อการค้าหรือเพื่อเป็นแรงงานดังในอดีต จึงทำให้ปริมาณการเลี้ยง สัตว์เหล่านี้ค่อยๆ ลดลงไปเรื่อยๆ

๕. อาชีพค้าขาย

ในอดีตนั้น การค้าขายเป็นอาชีพที่ผูกขาดสำหรับชาวจีนในหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่ ๒ ร้านด้วยกัน ร้าน ค้าแรกนั้นเป็นร้านค้าของผู้ใหญ่เสียง กลางพัฒนา อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ร้านค้าแห่งนี้เป็นมรดกที่ตก ทอดมาจากลุงและเตี้ย(พ่อ) ของผู้ใหญ่เสียงอีกทอดหนึ่ง และคาดว่าตั้งมากกว่า ๘๐ ปีแล้ว แต่ปีที่ตั้งร้านนั้น ไม่อาจทราบแน่ชัด ผู้ใหญ่เสียงเจ้าของร้านเล่าถึงความเป็นมาของร้านค้าแห่งแรกของหมู่บ้าน^{๑๒} ๑ เตี้ยของ ตนได้อพยพมาจากเมืองซัวเถา ประเทศจีน ขณะมีอายุได้ ๑๒ - ๑๓ ขวบ มาช่วยพี่ชาย (ลุงของผู้ใหญ่เสียง) ขายของที่ร้านค้าแห่งนี้ ทั้งนี้พี่น้องของลุงก็มีร้านค้าอยู่ที่บ้านกระโพอยู่ก่อนแล้วด้วย และปัจจุบันก็มีลูก หลานตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านกระโพ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านตากกลางไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๔ กิโลเมตรอยู่หลายคน หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ กำนันสุริยะ ร่วมพัฒนา กำนันตำบลกระโพ ผู้ที่ชาว บ้านกล่าวว่ามิฐานะอยู่ในขั้นคบคิดที่ร้ายวที่สุดของตำบลกระโพ ในช่วงเวลานั้นจังหวัดสุรินทร์ยังไม่มี ทางรถไฟตัดผ่านดังเช่นปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อจะขนข้าวไปขายที่จังหวัดนครราชสีมา ก็จะอาศัยการขนถ่าย ทางเรือฟ่ง จากท่าเรือบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ไปขึ้นบกที่ท่าช้าง จังหวัด นครราชสีมา แล้วขนใส่รถบรรทุกไปยังจังหวัดนครราชสีมาอีกต่อหนึ่ง ภายหลังเตี้ยก็ได้แต่งงานกับหญิง

^{๑๑} สัมภาษณ์พระอธิการลี สีลเตโช, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘.

สาวชาวควยในหมู่บ้านผู้มีนามว่า นางสาวบุษ มะลิงาม แล้วรับกิจการสืบต่อจากลุง เมื่อลุงเสียชีวิตแล้ว ก่อนที่จะตกทอดมาถึงตนในปัจจุบัน ผู้ใหญ่เสียงเองนั้นก็เคยไปเรียนที่เมืองจีนขณะอายุได้ ๑๓ ปี จนกระทั่งอายุ ๒๑ ปี จึงกลับมา ครั้นพออายุได้ ๒๕ ปี ก็แต่งงานกับนางสาวปลิว แซ่ปึ้ง (ขณะนั้นอายุ ๒๓ ปี) ลูกสาวคนจีนจากอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และมีบุตรชาย ๑ คน ต่อมาได้รับลูกบุญธรรมมาเลี้ยงอีก ๒ คน เป็นชาย ๑ คนและหญิง ๑ คน^{๑๒} ส่วนร้านค้าแห่งที่สองของหมู่บ้านนั้น ตั้งหลังจากร้านค้าแห่งแรกกว่า ๓๐ ปี เป็นของนายเซ็ง แซ่อึ้ง ชาวจีนที่อพยพมาจากตำบลไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีภรรยาเป็นคนลาว ชื่อนางลุน ปัจจุบันลูกสาวชื่อนางมณฑาทิพย์ ปัญะพิมพ์ เป็นผู้รับดำเนินการสืบต่อมา

อย่างที่ตาม ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกิจการร้านค้าในหมู่บ้านค่อนข้างมาก กล่าวคือร้านค้ามิได้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ของชาวจีน ๒ ตระกูลอีกต่อไป เพราะทุกวันนี้ปรากฏว่ามีร้านค้าปลีกทั้งใหญ่และเล็กในหมู่บ้านถึง ๗ ร้านด้วยกัน แยกเป็นหมู่ที่ ๕ จำนวน ๖ ร้าน และหมู่ที่ ๑๓ อีก ๑ ร้าน สินค้าที่มีจำหน่ายเพื่อตอบสนองลูกค้าชิ้น ส่วนมากจะเป็นสินค้าอุปโภคและบริโภค เช่น ผงซักฟอก ยา สระผม สบู่ ยาสีฟัน ถ่านไฟฉาย ไม้ขีดไฟ อาหารแห้ง ผัก ผลไม้ อาหารสด น้ำมันพืช ตลอดจนนุหรี สุรา และน้ำอัดลม เป็นต้น และจากการสังเกตการณ์ก็พบว่า ทุกวันนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างก็พึ่งพาสินค้าจากร้านค้าเหล่านี้ จนอาจจะกล่าวได้ว่าอาหารที่ชาวบ้านรับประทานในแต่ละวันนั้น อย่างน้อยก็จะต้องมีบางอย่างที่ซื้อหามาจากร้านค้าเหล่านี้ นอกจากนี้ร้านค้าแล้วในหมู่บ้านก็ยังมีร้านซ่อมรถจักรยานยนต์อยู่ ๓ ร้านด้วยกัน อยู่ในหมู่ที่ ๕ จำนวน ๒ ร้าน และหมู่ที่ ๑๓ อีก ๑ ร้าน

๖. อาชีพอื่น ๆ

จากการศึกษาพบว่าในชุมชนยังมีอาชีพบางอย่างที่ชาวบ้านบางคนประกอบอยู่ ได้แก่ การหาของป่า การดักจับสัตว์น้ำและการต้อนกุ่ม ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพนี้ได้พอสมควร และอาชีพที่ว่าเป็นผลมาจากการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันอย่างสอดคล้องและกลมกลืนนั่นเอง

ด้วยลักษณะภูมิประเทศทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นป่าทามอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณนานาชนิด และเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์บกและสัตว์น้ำนับไม่ถ้วน ชาวบ้านจึงใช้เป็นแหล่งทำมาหากินไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปหาหน่อไม้ ไช้ผดแดง ดักจับสัตว์น้ำประเภทกุ้ง หอย ปู ปลา และเก็บผักตัดฟัน ตลอดจนขนสมุนไพรไปทำยา กิจกรรมดังกล่าวได้เลี้ยงชีวิตผู้คนในชุมชนมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ แม้ว่าในปัจจุบันป่าทามจะเสื่อมโทรมลงไปอย่างน่าตกใจ แต่ชาวบ้านจำนวนหนึ่งก็ยังอาศัยป่าทามเป็นแหล่งในการเลี้ยงชีวิตและครอบครัวสืบมา โดยเฉพาะการวางตาข่ายดักปลาซึ่งสามารถกระทำได้ตลอดทั้งปี และ

^{๑๒} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่เสียง กลางพัฒนา, ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๘.

นอกจากจะนำมาประกอบอาหารในแต่ละวันแล้ว บางวันก็ได้มากพอที่จะขายนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้เช่นกัน

อาชีพที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านบางคนในหมู่บ้านก็คือ การต้อนกุ่ม นกคุ่มหรือในชื่อภาษาอังกฤษว่า quail นั้น มีรูปร่างคล้ายกับนกกระทา แต่ตัวเล็กกว่า เป็นนกที่อาศัยอยู่ตามชายป่า กินพวกปลวกและแมลงตัวเล็กๆเป็นอาหาร ขนาดโตเต็มที่ประมาณเท่ากำปั้นของผู้ใหญ่ บางคนนิยมเลี้ยงไว้ดูเล่น บางคนก็เลี้ยงไว้เพื่อขาย ดังเช่นในกรณีของนายลี ศาลางาม ชาวบ้านหมู่ที่ ๕ ซึ่งทุกๆเช้าเขาก็จะนำนกคุ่มซึ่งเป็นนกต้อนไปต้อนกุ่มป่าที่บริเวณป่าดงภูคิน และในแต่ละวันเขาก็จะต้อนกุ่มได้ประมาณ ๒๐ - ๓๐ ตัว จากนั้นก็จะขายให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปทำอาหารในราคาคู่ละ ๑๐ บาท บางตัวหากเห็นว่าสวยเขาก็จะเลี้ยงไว้ก่อนแล้วจึงขายเป็นนกต้อนหรือขายให้กับคนที่นำไปเลี้ยงไว้ดูเล่น ก็จะทำได้ราคาสูงถึงตัวละ ๒๐๐ - ๕๐๐ บาทเลยทีเดียว^๓ ในระหว่างการเก็บข้อมูลสนามนั้นผู้ศึกษาก็พบว่ามีหลายบ้านที่เลี้ยงนกคุ่มไว้ ทั้งที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นนกต้อนและเลี้ยงไว้ดูเล่น ผู้ที่เลี้ยงก็จะเป็นผู้ชาย โดยทำกรงใส่กุ่มแขวนไว้ตามราวบ้าน ชายคาบ้าน ตลอดจนขึงข้าว เช่นเดียวกับการเลี้ยงนกเขาโดยทั่วไป และในกรณีที่เป็นนกต้อนซึ่งมีราคาค่อนข้างสูงนั้น บางรายก็ถึงกับแขวนเก็บไว้ภายในบ้านเป็นอย่างดีเลยทีเดียว

ระบบครอบครัวและเครือญาติ

๑. ครอบครัวและครัวเรือน

ครอบครัวของชาวกวยเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง นอกจากจะมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนในฐานะที่เป็นทั้งหน่วยผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้ว ครอบครัวและเครือญาติยังมีบทบาททางสังคมในหลายๆด้านด้วยกัน ซึ่งหน้าที่ที่สำคัญของครอบครัวดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

(ก) ให้กำเนิดสมาชิกใหม่เพื่อทดแทนสมาชิกเก่าที่ล่วงลับไป

(ข) ให้การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกที่ยังเยาว์ ให้ได้รับการศึกษาทั้งที่เป็นทางการตามบทบังคับของรัฐและการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ ตามแบบอย่างการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั่วไป

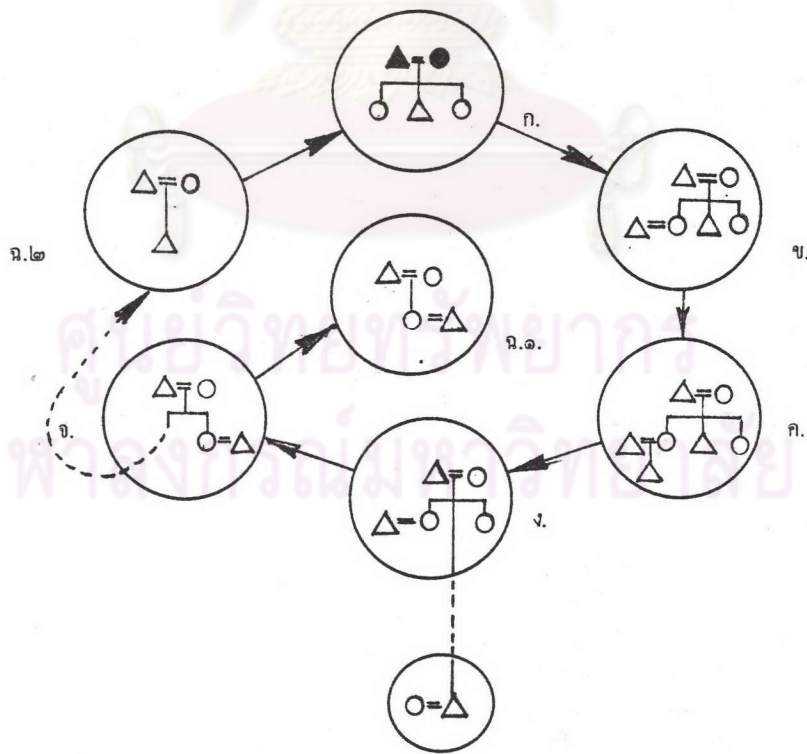
(ค) ให้กำลังใจ คำปลอบประโลม คำเยินยอ ความคุ้มครองทางร่างกายและความช่วยเหลือทางด้านการเงิน ฯลฯ ยามที่สมาชิกประสบปัญหาต่างๆ

การที่จะต้องทำหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างแน่นแฟ้น ทั้งนี้ลักษณะของครอบครัวของชาวกวยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางนั้นสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) อันประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกๆที่ยังไม่ได้แต่งงาน และครอบครัวขยาย (extended family) ที่ประกอบไปด้วยคน ๓ ชั่วอายุคน อันได้แก่คนรุ่นปู่ย่าหรือตายายอาศัยอยู่รวมในครัวเรือนเดียวกันกับลูกและหลานของตน

^๓ สัมภาษณ์นายลี ศาลางาม, อายุ ๔๔ ปี, อยู่บ้านเลขที่ ๑๒๘ หมู่ที่ ๕, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘.

วิถีจักรของครอบครัวชาวกายเลี้ยวข้างบ้านตากกลาง จะเริ่มจากครอบครัวที่มีพ่อแม่และลูกอยู่ด้วยกัน ครั้นพอลูกสาวแต่งงาน ลูกสาวและลูกเขยก็ยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกับพ่อแม่ จึงทำให้ครอบครัวมีขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยผู้เป็นเขยและภรรยา พ่อตาแม่ยาย รวมทั้งพี่น้องของภรรยาที่ยังเป็นโสด และถ้าหากภรรยาเป็นลูกคนสุดท้องหรือเป็นลูกผู้ที่จะต้องดูแลพ่อแม่ในยามที่ท่านทั้งสองแก่เฒ่า ครอบครัวก็จะประกอบไปด้วยสมาชิก ๓ ชั่วอายุคน คือ พ่อตาแม่ยาย ผู้เป็นเขยและภรรยาพร้อมทั้งลูกๆ อย่างไรก็ตามครั้นพอพ่อตาแม่ยายเสียชีวิตลง ครอบครัวชายคังกล่าวก็จะเปลี่ยนสภาพไปเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกครั้งหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าชุมชนชาวกายบ้านตากกลางนั้น มีลักษณะของครอบครัวที่หมุนเวียนจากครอบครัวเดี่ยวไปเป็นครอบครัวชาย และจากครอบครัวชายก็ย้อนกลับไปสู่ความเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกครั้ง เปลี่ยนไปแบบวิถีจักรตามวงจรชีวิตของอายุคนแต่ละช่วง ซึ่งก็สามารถแสดงให้เห็นดังแผนผังที่ ๓.๑ ต่อไปนี้

แผนผังที่ ๓.๑ แสดงวิถีจักรของครอบครัวชาวกายเลี้ยวข้างบ้านตากกลาง

คำอธิบาย

- ก. ครอบครัวเดี่ยว (nuclear Family) ของพ่อแม่
- ข. ครอบครัวใหม่เริ่มก่อตัว (ลูกสาวคนโตแต่งงาน)
- ค. ลูกสาวคนโตให้กำเนิดบุตร ทำให้เกิดมีสมาชิกรุ่นที่ ๓ ในครัวเรือน
- ง. ลูกชายแต่งงาน ออกไปอยู่กับภรรยา
- จ. ลูกสาวคนเล็กแต่งงาน ลูกสาวคนโตและครอบครัวย้ายออกจากเรือนพ่อแม่
- ฉ.๑. พ่อแม่เสียชีวิต ลูกเขยคนเล็กก็จะกลายเป็นผู้นำครอบครัวคนใหม่แทน $\nabla \emptyset$
- ฉ.๒. ลูกสาวคนโตแยกเรือนอยู่ใกล้ๆกับเรือนพ่อแม่

สัญลักษณ์

- ▲ หมายถึง พ่อ
- หมายถึง แม่
- △ หมายถึง ผู้ชาย
- หมายถึง ผู้หญิง
- = หมายถึง แต่งงาน
- $\nabla \emptyset$ หมายถึง เสียชีวิต

๒. การแต่งงาน

โดยมากแล้วชาวกวยเลียงข้างบ้านตากกลางนิยมแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน จากการศึกษาพบว่าคู่สมรสของชาวบ้านมักเป็นคนในหมู่บ้านและชาติพันธุ์เดียวกัน รองลงมาก็เป็นชาวกวยจากหมู่บ้านอื่น ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นก็มีบ้าง แต่ทั้งนี้มักจะเป็นคนลาวเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็มีคนเขมรบ้างเล็กน้อย ส่วนคนจีนและไทยนั้นพบน้อยมาก โดยคนจีนที่อยู่ในหมู่บ้านก็มักจะแต่งงานกับคนจีนด้วยกัน สำหรับคนไทยนั้นชาวบ้านบางคนให้เหตุผลว่า พวกเขามองคนไทยว่าเป็นคนเจ้าศเจ้าอย่าง เจ้าระเบียบและรู้จู้ มักมองกวยว่าสกปรก ฉะนั้นพวกเขาจึงไม่นิยมแต่งงานด้วย และถือว่าคนลาวนั้นพวกเขายอมรับได้มากที่สุด^{๑๔} ด้วยเหตุนี้เราพอที่จะสรุปได้ว่า ชาวกวยเลียงข้างบ้านตากกลางมีรูปแบบการแต่งงานภายในกลุ่มเดียวกัน (endogamous)

ภาพที่ ๓.๕. พิธีแต่งงานของชาวกวยเลียงข้าง

^{๑๔} สัมภาษณ์นางเป สระแก้ว, อายุ ๓๒ ปี, บ้านไม่มีเลขที่ หมู่ที่ ๑๓, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๘.

ในปัจจุบันโอกาสที่จะได้แต่งงานกับคนที่มาจากถิ่นไกลๆ ก็เป็นผลมาจากการได้ออกไปทำงานนอกชุมชนด้วย ทั้งนี้สิทธิในการเลือกสามีหรือภรรยา นั้น จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ด้วย แต่ในขั้นแรกจะให้สิทธิ์แก่เจ้าตัวคนที่แต่งงานก่อน ดังนั้นการที่ผู้ชายจะออกไปอยู่นอกหมู่บ้านและผู้หญิงยังคงอยู่ในหมู่บ้านตัวเองหลังการแต่งงานนั้นก็ยังพบเห็นอยู่มาก และภายในหมู่บ้านก็ยังไม่เห็นกลุ่มคนที่แยกตัวออกมาอยู่ต่างหากอย่างเด่นชัด วงศ์เครือญาติก็จะสัมพันธ์กับสองฝ่าย ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย (bilateral) แต่ถ้าพิจารณาจากระบบที่อยู่หลังการแต่งงานแล้ว โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ดูจะโน้มเอียงไปทางฝ่ายหญิง(ฝ่ายภรรยา)มากกว่า

สำหรับกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการแต่งงาน และกฎเกณฑ์ที่อยู่หลังการแต่งงานนั้น ไม่มีกฎที่ตายตัว แต่ในทางปฏิบัติแล้วจะไม่อนุญาตให้มีการแต่งงานกันระหว่างสายเลือดที่ใกล้ชิด เช่น ระหว่างลูกชายของน้องชายหรือน้องสาวกับลูกสาวของพี่ชายหรือพี่สาว ซึ่งถือเป็นการแต่งงานระหว่างหลานชายกับน้ำสาวหรือระหว่างหลานสาวกับลุง เป็นต้น เพราะถือว่าถ้าฝ่าฝืนจะทำให้ผีป่วนหรือยาจวะและผีปะกำโกรธบันดาลให้เกิดความเจ็บป่วยและประสบโชคร้ายได้ หรืออาจจะนำมาซึ่งความตายสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎนี้ในภายหลังได้เช่นกัน และกฎเกณฑ์นี้ยังถือปฏิบัติรวมไปถึงการห้ามการแต่งงานระหว่างลูกของเพื่อนร่วมตายหรือ “เกลอ” ด้วย เพราะถือเสมือนว่าลูกของเกลอนั้นคือพี่น้องกัน ซึ่งกฎเกณฑ์การแต่งงานเช่นนี้ก็ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ครอบครัวแน่นแฟ้นขึ้น อีกทั้งยังทำให้ทรัพย์สินสมบัติไม่ถูกแบ่งแยกด้วย

๓. ที่อยู่หลังการแต่งงาน

รูปแบบที่อยู่หลังการแต่งงานของชาวควยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางในทางอุดมคติ นั้น จะเป็นแบบที่เรียกว่ามาตาลัย (matrilocal residence) คือภายหลังจากการแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายก็ต้องมาอาศัยอยู่ที่บ้านพ่อแม่ของภรรยา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งหรือถาวรก็ได้ แล้วจึงค่อยแยกเรือนไปอยู่ใกล้ๆ กับบ้านเดิมของพ่อแม่ และการไปอยู่กับฝ่ายภรยานี้ดูเหมือนจะกลายเป็นกฎเกณฑ์ไปแล้ว อย่างไรก็ตามยังพบว่า รูปแบบที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานที่ตรงกันข้ามคือแบบปิตาลัย (patrilocal residence) นั้นก็อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่ครอบครัวนั้นไม่มีลูกสาว และลูกชายยังคงอาศัยร่วมครัวเรือนเดียวกับพ่อแม่ของตน หรือในกรณีที่ครอบครัวของเจ้าสาวมีฐานะยากจน และไม่มีที่ดินเพียงพอที่จะยกให้คู่สมรสใหม่ อันจะทำให้ครอบครัวเดี่ยวกลายเป็นครอบครัวขยายได้ ภายหลังจากที่คู่แต่งงานให้กำเนิดสมาชิกใหม่แล้ว

ตามธรรมเนียมปฏิบัติของชาวควยเลี้ยงช้างบ้านตากกลางแต่เดิมนั้น เมื่อฝ่ายชายแต่งงานแล้วก็จะไปอยู่กับฝ่ายหญิงที่บ้านพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ครั้นพอน้องสาวคนถัดไปของภรรยาแต่งงานและนำเขยใหม่เข้าบ้าน หากในบริเวณบ้านมีที่ว่างเพียงพอพวกเขาก็จะปลูกเรือนใหม่และย้ายออกไปอยู่ โดยที่น้องสาวและสามีก็จะอยู่กับพ่อแม่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งน้องสาวคนเล็กแต่งงาน เธอและสามีก็จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ จนกระทั่งพ่อแม่เสียชีวิต ทั้งนี้ระยะเวลาที่ฝ่ายชายจะต้องไปอยู่กับฝ่ายหญิงนั้นเป็นระยะเวลาประมาณ ๒ ปี หรือจนกว่าน้องสาวคนต่อไปของฝ่ายหญิงแต่งงาน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวคู่สมรสก็สามารถที่จะเก็บเงิน

ได้มากพอที่จะไปสร้างบ้านหลังใหม่ของตนได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกับบ้านพ่อแม่ของฝ่ายหญิงนั่นเอง ส่วนน้องสาวคนเล็กถึงแม้ว่าจะแต่งงานแล้ว ก็ยังคงอาศัยอยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกับพ่อแม่ คอยปรนนิบัติเลี้ยงดูพ่อแม่จนกว่าท่านทั้งสองจะเสียชีวิตไป

๔.ระบบเครือญาติ

๔.๑ ระบบเครือญาติและคำเรียกชื่อ

ถึงแม้ว่าชาวกวยเลียงข้างบ้านตากกลาง จะมีรูปแบบที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานแบบมาตาลัย (matrilocal residence) แต่ก็มีกรนับญาติทั้ง ๒ ฝ่าย (bilateral kinship) คือให้ความสำคัญทั้งทางฝ่ายพ่อและแม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการแต่งงานนั้นเป็นการแต่งงานภายในชุมชนเดียวกัน พูดภาษาเดียวกันและมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้การไปมาหาสู่กันสะดวกสบาย ยังผลให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ สังกัดได้จากคำเรียกเครือญาติทั้ง ๒ ฝ่าย^๕

คำเรียกญาติของชาวกวยเลียงข้าง สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างการจัดลำดับชั้นของบุคคลในครอบครัว สายตระกูลและชุมชน อันเป็นการสะท้อนถึงความสัมพันธ์และกำหนดบทบาทสถานภาพของตนเองและของผู้อื่น ที่ขึ้นอยู่กับเพศ วัย รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆ ในกลุ่มเครือญาติของชาวกวยยัง แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดอำนาจทางสายตระกูลอีกด้วย ดังแผนผังที่ ๓.๒ ดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ อิศราพร จันทร์ทอง, “บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้ลมของชาวกวยบ้านตำโรงทาบ อำเภอตำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์” วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗, หน้า ๓๒.

แผนผังที่ ๓.๒ แสดงคำเรียกญาติของชาวกายเลียงช้างบ้านตากกลาง

๔.๒ การสืบทอดมรดก

ทรัพย์สินที่สำคัญของชาวกายเลียงช้างบ้านตากกลางนั้น นอกจากที่ดิน วัวควาย บ้านเรือนแล้ว อีกประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากชาวไทย-กวยกลุ่มอื่นๆ ก็คือ ช้าง โดยปกติแล้ว กฎเกณฑ์การแบ่งทรัพย์สินของพวกเขานั้น ไม่ได้แตกต่างไปจากชนกลุ่มไทย-ลาวเท่าใดนัก กล่าวคือจะแบ่งมรดกให้ลูกๆ ทำเทียมกัน การแบ่งนี้มักกระทำกันในช่วงที่พ่อแม่มีชีวิตอยู่ และจะแบ่งให้แก่ลูกๆ ที่ออกเรือนแล้วก่อน ส่วนลูกๆ ที่ยังไม่ออกเรือนก็จะยังคงใช้ทรัพย์สินเหล่านั้นร่วมกับพ่อแม่อยู่ แต่การแบ่งมรดกนั้นก็มีการฉีกเว้นอยู่ประการหนึ่ง นั่นก็คือลูกที่อาศัยอยู่และเลี้ยงดูพ่อแม่จนกระทั่งตายไป ก็จะได้รับมรดกอันมีบ้านและที่ดินเพิ่มขึ้นอีกและโดยมากแล้วก็มักจะเป็นลูกสาวคนสุดท้าย เพราะดังที่กล่าวมาแล้วว่ากฎเกณฑ์การแต่งงานของชาวกายเลียงช้างแห่งนี้ตามอุดมคตินั้น ฝ่ายชายจะเป็นผู้ที่ออกไปอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิง อันเป็นรูปแบบที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ที่เรียกกันว่าแบบ “มาตาลัย” (matrilocal residence) ฉะนั้นลูกสาวจึงมักเป็นฝ่ายอยู่เลี้ยงดูพ่อแม่จนแก่เฒ่า และเป็นผู้สืบทอดทรัพย์สินในส่วนของพ่อแม่เป็นของตนเอง เมื่อพ่อแม่

เสียชีวิตแล้ว บางครั้งถึงแม้ว่าลูกสาวและลูกเขยยังไม่แยกเรือนไป พ่อแม่ก็อาจจะแบ่งที่นาส่วนหนึ่งให้ทำประโยชน์ก็ได้ ซึ่งพวกเขา ก็จะพยายามเก็บหอมรอมริบผลผลิตที่ได้นั้นไว้เป็นทุนสำหรับครอบครัวใหม่ของเขาต่อไป

ในกรณีที่พ่อแม่มีทรัพย์สินไม่มากนัก บรรดาลูกๆที่เป็นผู้รับมรดกก็มักจะตกลงกันขายให้กับพี่น้องคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์แต่เพียงผู้เดียว กรณีนี้มักจะเป็นการแบ่งมรดกที่ดิน(ที่นา)เป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัวควายนั้นถ้ามีไม่มาก พ่อแม่ก็มักจะยกให้กับลูกคนใดคนหนึ่ง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรม ในส่วนของทรัพย์สินที่มีค่าอีกอย่างหนึ่งของชาวทวายบ้านตากกลาง อันได้แก่ช้างนั้น การแบ่งมรดก มักจะมีหลักเกณฑ์ว่า ถ้ามีช้างหลายเชือก พ่อแม่ก็จะแบ่งให้กับลูกทุกคน แต่ถ้ามีไม่ครบกับจำนวนของลูกๆ การแบ่งมรดกก็จะอยู่ในลักษณะกรรมสิทธิ์ร่วมของลูกๆ โดยไม่แยกว่าเป็นลูกสาวหรือลูกชาย ตัวอย่างเช่น มีช้าง ๒ เชือก แต่มีลูก ๖ คน การแบ่งมรดกก็จะเห็นว่า ช้าง ๑ เชือกต่อลูก ๓ คน และลูกๆก็จะแสวงหาประโยชน์จากช้างเชือกนั้นๆร่วมกัน โดยอาจจะผลัดกันนำไปเลี้ยงดูและหาผลประโยชน์คนละ ๑ ปี หรือเลี้ยงดูและหาผลประโยชน์ร่วมกันก็ได้ ซึ่งการหาประโยชน์จากช้างที่เป็นมรดกของตระกูลนั้น ในสมัยก่อนก็คือการใช้เป็นช้างต่อสำหรับไปคล้องช้างป่า แต่ในปัจจุบันจะเป็นการพาช้างออกไปหารายได้ต่างถิ่น หรือที่เรียกกันว่า“การพาช้างไปเที่ยว”นั่นเอง ดังนั้นเราจะพบว่าโดยมากแล้ว บรรดาคนที่ร่วมคณะพาช้างไปเที่ยวนี้ก็คือพี่น้องกันนั่นเอง และทุกคนต่างก็มีกรรมสิทธิ์ในตัวช้างเท่าๆกัน

ระบบการเมืองการปกครอง

หมู่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ หมู่ด้วยกัน คือ หมู่ที่ ๕ และหมู่ที่ ๑๓ ทำให้ต้องมีผู้ใหญ่บ้าน ๒ คน ปัจจุบันได้แก่นายสา ศาลางาม อายุ ๕๕ ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๓๐ และนายพา ศาลางาม อายุ ๕๐ ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓ ดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘ ส่วนกำนันประจำตำบลคือ นายสุริยะ ร่วมพัฒนา หรือที่ชาวบ้านทั่วไปรู้จักในนาม “กำนันแดง” จากหมู่บ้านกระโพ

การแบ่งแยกหมู่บ้านตากกลางออกเป็น ๒ หมู่ดังกล่าว ก็สืบเนื่องด้วยเหตุผลเพื่อความสะดวกในการปกครองเป็นหลัก หรืออีกนัยหนึ่งก็เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแบ่งหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะ ตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ นั้น หมู่บ้านหนึ่งๆจะต้องประกอบด้วยชาวบ้านตั้งแต่ ๒๐๐ คนขึ้นไป หรือมีบ้านอย่างน้อย ๑๐ หลังคาเรือนแต่ละหมู่บ้าน ภายใต้การปกครองของผู้ใหญ่บ้านที่มาจากการเลือกตั้ง ๑ คน และในอดีตนั้นหมู่บ้านตากกลาง นับเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่มาก มีการแบ่งการปกครองออกถึง ๔ หมู่และมีผู้ใหญ่บ้านถึง ๔ คน และหมู่ที่ ๑๓ แต่เดิมนั้นก็มีฐานะเป็นหมู่ที่ ๑๕ บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนจะหนาแน่นตามสองฟากถนน บริเวณที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนมัธยมศึกษา(ช่างบุญวิทยา) และสถานีอนามัยในปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่เคยเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนชาวทวายในอดีตทั้งสิ้น หลักฐานประการหนึ่งที่ยืนยันว่าหมู่บ้านตากกลางในอดีตเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ก็คือ จำนวนศพที่ฝังอยู่ที่ป่าช้า

ของหมู่บ้าน ที่ยังคงมีหลงเหลืออยู่นับร้อยศพ^๖ (ซึ่งเชื่อว่าอาจจะเกิดโรคระบาดร้ายแรงทำให้ผู้คนล้มตายจำนวนมาก จนไม่สามารถทำการเผาได้ทัน จึงได้ฝังไว้ก่อน) แต่ครั้งเกิดน้ำท่วมใหญ่ (ตรงกับช่วงที่นายเกตุ ศาลางาม เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๕) ผู้คนจำนวนมากได้อพยพโยกย้ายไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในที่ต่างๆ เช่น บ้านหนองบัว บ้านจำปาและบ้านพิมาน ในเขตอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์, บ้านระไซร์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งในบางพื้นที่ในจังหวัดหนองคาย เป็นต้น ทำให้จำนวนประชากรและบ้านเรือนลดลงอย่างมาก จึงได้มีการลดจำนวนหมู่หลงเหลือเพียง ๒ หมู่ดังกล่าว และรายชื่อผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่เท่าที่ชาวบ้านยังจำได้มีดังนี้

รายชื่อผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕

๑. นายพรหม จงใจงาม
๒. นายแอม ผายสุวรรณ
๓. นายยา มาดี
๔. นายมา ศาลางาม
๕. นายเสียง กลางพัฒนา (พ.ศ. ๒๕๐๗-๓๐)
๖. นายสา ศาลางาม (พ.ศ. ๒๕๓๐-ปัจจุบัน)

รายชื่อผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓

๑. นายเกตุ ศาลางาม (ขณะที่ดำรงตำแหน่งหมู่ที่ ๑๓ ยังเป็นหมู่ที่ ๑๕ อยู่ และเมื่อนายเกตุ เสียชีวิตลง หมู่ที่ ๑๕ ก็ได้มารวมกับหมู่ที่ ๕ ระยะเวลาหนึ่ง)
๒. นายมา ศาลางาม* (เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่ที่ ๑๓ หลังจากเปลี่ยนมาจากหมู่ที่ ๑๕)
๓. นายดา จงใจงาม
๔. นายทน ศาลางาม (พ.ศ. ๒๕๓๗-๓๘)
๕. นายพา ศาลางาม (๑๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘-ปัจจุบัน)

^๖ สัมภาษณ์พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘.

* นายมา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓ ดำรงตำแหน่งในช่วงเดียวกับนายมา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ และทั้งสองคนต่างก็มีภรรยาที่ชื่อเหมือนกันด้วยคือชื่อนางลี ศาลางาม จึงทำให้ทางราชการในขณะนั้นเกิดความสับสนอย่างมาก ต่อมาทางจังหวัดได้เสนอมอบรางวัลผู้ใหญบ้านพัฒนาดีเด่นอันดับ ๑ ระดับจังหวัด ให้กับนายมา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ทว่าเนื่องจากความสับสนจึงได้มอบรางวัลดังกล่าวให้กับนายมา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓ แทน ทำให้นายมา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ จึงได้ยื่นใบลาออก เมื่อนายเสียง กลางพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับทางอำเภอเป็นอย่างดี จะได้พยายามไปยืนยันกับนายอำเภอท่าตูมในขณะนั้น (ชื่อนายสุนัย ไม่ทราบนามสกุล) แต่ก็ไม่เป็นผล เมื่อนายมา ศาลางาม ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ แล้ว ชาวบ้านจึงได้เลือก นายเสียง กลางพัฒนา ให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทน (สัมภาษณ์นายเสียง กลางพัฒนา, ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๘.)

นอกจากจะมีผู้ใหญ่บ้านแล้ว แต่ละหมู่บ้านก็จะมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน(กม.)อีกด้วย ปัจจุบันผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ คือ นายธนชัย ปัญะพัฒน์ และหมู่ที่ ๑๑ คือ นายมา ศาลางาม และแต่ละหมู่บ้านก็ยังมีกลุ่มต่างๆอีกหลายกลุ่ม ทั้งที่จัดตั้งโดยราชการและชาวบ้าน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน (จัดตั้งโดยกรมพัฒนาชุมชน) กลุ่มแม่บ้าน (จัดตั้งโดยเกษตรอำเภอ) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม (จัดตั้งโดยสาธารณสุขอำเภอ) กลุ่มเลี้ยงไหม (จัดตั้งโดยกรมส่งเสริมการเกษตร ผ่านทางโครงการพัฒนาจังหวัด) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ปุย และกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน (ลส.ชบ.) ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ ต่างก็มีบทบาททางสังคมต่อชุมชนแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะของการปฏิบัติงาน แต่ทั้งนี้ก็มักจะเป็นในลักษณะที่ว่า ชาวบ้านคนหนึ่งๆจะเป็นสมาชิกของหลายๆกลุ่ม

ถึงแม้ว่าหมู่บ้านตากกลางจะแบ่งอาณาเขตการปกครองออกเป็น ๒ หมู่ มีผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่ละหนึ่งคน แต่ความสัมพันธ์ของชาวบ้านทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบความเชื่อของชุมชน ตลอดจนสถานที่สาธารณะที่ชาวบ้านทั้ง ๒ หมู่ จำเป็นจะต้องอาศัยร่วมกันอย่างเช่น วัด โรงเรียน ศาลปู่ตา ป่าชุมชนและป่าช้า เป็นต้น ทำให้อาจกล่าวได้ว่าในทางความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว ถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านเดียวกัน และสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านทั้ง ๒ หมู่ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติแทบทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่านามสกุลใหญ่ๆซึ่งเป็นนามสกุลเก่าแก่ของหมู่บ้านมีอยู่ ๒ นามสกุลเท่านั้น คือ ศาลางาม และจงใจงาม

จากการศึกษาของทองใบ ศรีสมบัติ (๒๕๓๕: ๒๕) ก็ได้แบ่งกลุ่มญาติพี่น้องตามนามสกุลใหญ่ๆ ในหมู่บ้านตากกลางไว้ ๕ กลุ่มด้วยกันคือ

๑. ศาลางาม เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน เฉพาะนามสกุลนี้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว มีถึง ๕๕ หลังคาเรือน กลุ่มนี้มีบทบาทที่สำคัญในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ คือนายสา ศาลางาม พระอริการลี สีลเตโช เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง ให้ความเห็นเกี่ยวกับนามสกุลศาลางามนี้ว่า เดิมคนในหมู่บ้านมีนามสกุลนี้ทั้งสิ้น ต่อมาเจ้านาย(คือเจ้าหน้าที่บ้านเมือง)เห็นว่ามีนามสกุลนี้กันมาก จึงแนะนำให้ชาวบ้านที่ต้องการเปลี่ยนนามสกุล ไปแจ้งเปลี่ยน ภายหลังจึงมีชาวบ้านเปลี่ยนนามสกุลไปเป็น จงใจงาม ทรัพย์มาก สุขศรี บ้าง

๒. จงใจงาม เป็นกลุ่มนามสกุลที่มีขนาดใหญ่รองลงมา กลุ่มนี้มีหัวหน้าครัวเรือน ๑๑ หลังคาเรือน บทบาทของกลุ่มนี้คือ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ คือนายดา จงใจงาม (ลาออกเมื่อเดือนพฤษภาคมปี ๒๕๓๗) และนายพา ศาลางาม ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน)

๓. ทรัพย์มาก เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่มานานพอๆกับกลุ่มอื่นในหมู่บ้าน แต่ส่วนใหญ่มักจะทำบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงมากกว่า กลุ่มนามสกุลนี้ในหมู่บ้านตากกลางมีอยู่ ๘ หลังคาเรือน

๔. มาติ เป็นกลุ่มนามสกุลที่มีอยู่ในหมู่บ้านตากกลางจำนวน ๗ หลังคาเรือน

๕. อินทร์สำราญและสุขศรี เป็นกลุ่มนามสกุลที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงมากกว่า สำหรับในหมู่บ้านตากกลางมีหัวหน้าครัวเรือนกลุ่มละ ๖ หลังคาเรือน^{๑๑}

นอกเหนือไปจากกลุ่มนามสกุลใหญ่ๆที่กล่าวแล้ว ในหมู่บ้านตากกลางยังมีนามสกุลอื่นๆอีก ประปราย เช่น ทองโท งามสง่า แสนดี บุญครอง อินทร์ทอง พันธุ์ดี จันลา เพชรกล้า เป็นต้น กลุ่มนามสกุลเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการแต่งงาน

ระบบการศึกษา

เมื่อครั้งที่ยังไม่มีโรงเรียนนั้น สถาบันที่ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาอบรมแก่ลูกหลานชาวบ้านในชุมชนก็คือวัด ภายหลังจากที่มีระบบโรงเรียนแพร่ขยายเข้าไปถึง บทบาทของวัดในการให้การศึกษาอบรมก็ลดลงตามไปด้วย และการศึกษาในระบบโรงเรียนของหมู่บ้านตากกลางปัจจุบันก็นับว่าค่อนข้างจะดีกว่าหมู่บ้านอื่นๆในชนบทไทยหลายแห่ง เหตุเพราะว่าได้มีโรงเรียนในชุมชนถึง ๒ โรง เป็นโรงเรียนระดับประถม ๑ โรง และระดับมัธยมศึกษาอีก ๑ โรง ข้อมูลของโรงเรียนแต่ละโรงเรียนนั้นมีดังต่อไปนี้

โรงเรียนระดับประถมศึกษาหรือโรงเรียนบ้านตากกลาง

ในตำบลกระโพปัจจุบันมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาจำนวนทั้งสิ้น ๑๓ โรง แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มภูดินและกลุ่มกระโพ แต่ละกลุ่มมีโรงเรียนในสังกัดดังนี้

กลุ่มภูดิน มี ๖ โรง ประกอบด้วยโรงเรียนบ้านภูดิน โรงเรียนบ้านบัว โรงเรียนบ้านตาทิดย์ โรงเรียนบ้านโนนโพธิ์ โรงเรียนบ้านหนองบึง และโรงเรียนบ้านตากกลาง

กลุ่มกระโพ มี ๗ โรง ประกอบด้วยโรงเรียนบ้านกระโพ โรงเรียนบ้านศาลา โรงเรียนบ้านโลกกู้ง โรงเรียนบ้านหนองอีดำ โรงเรียนบ้านบอน โรงเรียนบ้านอาคุณ และโรงเรียนบ้านตระมุง^{๑๒}

สำหรับโรงเรียนบ้านตากกลางนั้น เป็นโรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนแห่งแรกของหมู่บ้าน ในสมุดบันทึกประวัติของโรงเรียนบันทึกไว้ว่า

“...ในอดีตนักเรียนในหมู่บ้านตากกลาง ไปเรียนที่โรงเรียนบ้านกระโพ แต่เนื่องจากระยะไกล ทำให้การเดินทางไป-กลับไม่สะดวก นายเย็น สืบบุญการณ ศึกษาธิการอำเภอท่าตูม ได้จัดตั้งโรงเรียนนี้ขึ้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๗ โดยอาศัยศาลาการเปรียญวัดบ้านตากกลางเป็นสถานที่เรียนและให้ชื่อว่า “โรงเรียนวัดบ้านตากกลาง” เปิดสอนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ชั้น ป. ๑-๔ แบ่งการสอนออกเป็น ๔ ห้อง ดำรงอยู่ด้วยเงินของกองการประถมศึกษา

^{๑๑}ทองใบ ศรีสมบัติ (๒๕๓๕) อ้างถึงใน รักษาพล สกุลวัฒนา, ชาวไทยกวยเล้งช้าง จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗, หน้า ๗๔-๕.

^{๑๒}สัมภาษณ์นายอภิสิทธิ์ สุขศรี, ทำหน้าที่ผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนบ้านตากกลาง, ๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๗.

ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ โรงเรียนได้รับเงินงบประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาทสร้างอาคารเรียนแบบ ป.๑ ข. ขนาด ๘.๕๐ x ๒๗.๐๐ เมตร ขนาด ๓ ห้องเรียน ณ บริเวณสวนของโรงเรียน โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๑๐ เสร็จเรียบร้อยวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๐ จึงได้ย้ายจากศาลาการเปรียญวัดบ้านตากกลาง มาเรียนที่โรงเรียนหลังใหม่เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๐ และเปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพ จากโรงเรียนวัดบ้านตากกลาง เป็น “โรงเรียนบ้านตากกลาง” เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ เป็นต้นมา

ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้รับบงฯจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เป็นเงิน ๓๖๐,๐๐๐ บาท สร้างอาคารเรียนแบบ ป.๑ ฉ. ได้ทุนสูงขนาด ๓ ห้องเรียน เริ่มสร้างวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๒๓ เสร็จเรียบร้อยเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓ และในปีเดียวกันก็ได้รับบงฯสร้างส้วมอีก ๑ หลัง ขนาด ๕ ที่นั่ง

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับบงฯสร้างโรงฝึกงาน ๑ หลัง และงบต่อเติมอาคารเรียน(ข้างล่าง) ๓ ห้อง

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับบงฯสร้างบ้านพักครู ๒ หลัง และสร้างถังเก็บน้ำฝนแบบ ฝ.๓๓ อีก ๑ ชุด

ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับบงฯสร้างเรือนเพาะชำ ๑ หลัง

ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ สำนักงานการประถมศึกษาสุรินทร์(สพช.จ.) จัดสรรบงฯให้อีก ๖๕๐,๐๐๐ บาท เพื่อสร้างอาคารเรียนแบบ สพช. ๑๐๓/๒๖ เพื่อทดแทนอาคารแบบ ป.๑ ข. ที่ทรุดโทรมและรื้อถอนไป และได้รับบงฯ ๑๐๐,๐๐๐ บาท สำหรับสร้างส้วม ๑ หลัง ขนาด ๖ ที่นั่ง และงบฯ ๕๐,๐๐๐ บาท สำหรับสร้างบ้านพักครู ๑ หลัง...”

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านตากกลาง เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ๑ ถึงชั้น ป. ๖ โดยได้รับเงินงบประมาณจาก สพช. จ. สุรินทร์ มีนักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้านตากกลางหมู่ที่ ๕ และ ๑๓ ทั้งสิ้น ๑๗๔ คน แบ่งเป็น นักเรียนชาย ๘๗ คน นักเรียนหญิง ๘๗ คน ดังตารางที่ ๓.๒

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๓.๒ แสดงสถิติจำนวนนักเรียนโรงเรียนบ้านตากกลาง

ระดับชั้น	จำนวน		รวม (คน)
	นักเรียนชาย (คน)	นักเรียนหญิง (คน)	
อนุบาล ๑	๕	๔	๑๓
อนุบาล ๒	๕	๑๗	๒๕
ป.๑ ก.	๖	๔	๑๒
ป.๑ ข.	๖	๔	๑๒
ป. ๒	๑๑	๕	๒๐
ป. ๓	๑๕	๕	๒๔
ป. ๔	๑๒	๑๒	๒๔
ป. ๕	๑๒	๑๐	๒๒
ป. ๖	๑๓	๕	๒๒
รวม	๙๗	๗๗	๑๗๔

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลสนาม เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๘

ตลอดระยะเวลาที่ตั้งโรงเรียนมา ๖๑ ปีมีครูใหญ่รวมทั้งสิ้น ๑๓ ท่านดังมีรายชื่อต่อไปนี้*

ลำดับที่	ชื่อ	นามสกุลปีที่ดำรงตำแหน่ง	
๑.	นายสิงห์	บุญมี	๒๔๗๗-๘๒
๒.	นายพูน	สุวรรณสน์	๒๔๘๒-๘๖
๓.	นายคำ	พิเคราะห์กิจ	๒๔๘๖-๘๘
๔.	นายสังข์	จำลอง	๒๔๘๘-๘๙
๕.	นายสิงห์	บุญมี	๒๔๘๘-๘๙
๖.	นายคำ	พิเคราะห์กิจ	๒๔๘๙-๙๑
๗.	นายทองสุข	บัณฑิตธรรม	๒๔๙๑-๙๓
๘.	นายยศ	สายแสงจันทร์	๒๔๙๓
๙.	นาย	เที่ยงธรรม	๒๔๙๓-๒๕๐๕

* จากสมุดบันทึกประวัติของโรงเรียนบ้านตากกลาง, ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๘.

๑๐.	นายสุขะ	กิ่งมณี	๒๕๐๕-๒๕๑๒
๑๑.	นายบุญถม	สุวรรณตา	๒๕๑๓-๑๕
๑๒.	นายกนกศักดิ์	วังโน	๒๕๑๕-๓๕
๑๓.	นายสุมิตร	ปรีชานนทกุล	๒๕๓๕-ปัจจุบัน

จากสถิติของโรงเรียน ทำให้ทราบว่ามีครูที่เคยสอนในโรงเรียนนี้มาแล้วรวม ๖๖ คน ซึ่งปัจจุบันนี้มีครูที่ประจำอยู่จำนวน ๑๐ คน และภารโรงอีก ๑ คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ลำดับที่	ชื่อ	สกุล	วุฒิสามัญ	วุฒิกูร	ตำแหน่ง	ระดับ
๑.	นายสุมิตร	ปรีชานนทกุล	ม.ศ. ๓	ศษ.บ	อาจารย์ใหญ่	๖
๒.	นายอภิสิทธิ์	สุขศรี	ม.ศ. ๓	ค.บ.	อาจารย์ ๒	๖
๓.	นางอรุณี	เพ่งพินิจ	ม.ศ. ๓	คศ.บ.	อาจารย์ ๒	๕
๔.	นายวัชร	แสนกล้า	ม.ศ. ๕	ค.บ.	อาจารย์ ๑	๔
๕.	นางปานทิพย์	เพ็ญสุริยา	ม.ศ. ๕	ค.บ.	อาจารย์ ๑	๔
๖.	นายประสาน	จันทร์เผือก	ม.ศ. ๕	ค.บ.	อาจารย์ ๒	๕
๗.	นายสมบุญ	สีบเพ็ง	ม.ศ. ๓	พ.กศ.	อาจารย์ ๑	๓
๘.	นายวินัย	บัวศรี	ม.ศ. ๕	ค.บ.	อาจารย์ ๒	๕
๙.	นางละไม	แสนกล้า	ม.ศ. ๕	กศ.บ.	อาจารย์ ๑	๔
๑๐.	นางวาริ	สุขศรี	ม.ศ. ๕	ศษ.บ.	อาจารย์ ๑	๔
๑๑.	นายมด	ศาลางาม	ป. ๔	-	ภารโรง	๒

๒. โรงเรียนมัธยมศึกษาหรือโรงเรียนช่างบุญวิทยา

สถานศึกษาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชุมชนก็คือ โรงเรียนช่างบุญวิทยา อันเป็นโรงเรียนระดับมัธยมประจำตำบลกระโพแห่งแรกและแห่งเดียวในขณะนี้ ที่มาของชื่อโรงเรียนนี้ ก็สืบเนื่องมาจากบ้านตากกลางซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนนี้มีช่างมาก และช่างก็เป็นสัตว์ที่มีบุญคุณต่อชาวบ้านมาก คนภายนอกรู้จักหมู่บ้านตากกลางก็เพราะช่าง ฉะนั้นเมื่อมีการตั้งชื่อโรงเรียน เมื่อปี ๒๕๓๕ จึงได้ตั้งเพื่อให้มีความหมายในลักษณะดังกล่าว^{๑๕} ทั้งนี้ในช่วงสองปีแรกนั้น โรงเรียนช่างบุญวิทยายังเป็นโรงเรียนในสาขาของโรงเรียนลานทรายพิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมประจำตำบลบ้านบะ ต่อมาเมื่ออาคารเรียนสร้าง

^{๑๕} สัมภาษณ์พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร, รองเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง ผู้มีส่วนผลักดันให้มีการจัดตั้งโรงเรียน, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘.

เสร็จจึงได้ย้ายมาเปิดทำการสอน ณ ที่ตั้งปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ บนเนื้อที่ประมาณ ๓๒ ไร่ ติดกับป่าช้าซึ่งเป็นที่พักศพและเผาศพและวัดป่าบ้านตากกลาง โรงเรียนช่างบุญวิทยาแห่งนี้ ใ้รองรับนักเรียนที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาในพื้นที่ ทั้งจากหมู่บ้านตากกลางและจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านหนองบัว บ้านศาลา บ้านดาติตย์ บ้านภูดิน บ้านกระโพ และบ้านโคกสูง เข้าเรียนต่อ ปัจจุบันมีนักเรียนชั้น ม.๑ ถึง ม. ๓ ทั้งสิ้นจำนวน ๒๓๓ คน คือชั้น ม. ๑ จำนวน ๗๒ คน เป็นชาย ๒๕ คน หญิง ๔๗ คน ชั้น ม. ๒ จำนวน ๕๗ คน เป็นชาย ๓๘ คน หญิง ๕๕ คน ชั้น ม. ๓ จำนวน ๕๔ คน เป็นชาย ๑๘ คน หญิง ๓๖ คน และในปีการศึกษา ๒๕๓๕ ที่จะถึงนี้ก็จะเปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ด้วย ปัจจุบันโรงเรียนช่างบุญวิทยามีอาจารย์ จำนวน ๑๐ คน และภารโรงอีก ๒ คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ลำดับที่	ชื่อ	สกุล	ตำแหน่ง	ระดับ
๑.	นายอรรถกร	สุขบรรเทิง	อาจารย์ใหญ่	๖
๒.	นายแซม	มุงคี	อาจารย์ ๑	๕
๓.	นส.จิรภัทร์	บัวสุวรรณ	อาจารย์ ๑	๔
๔.	นายไชยา	ต่างประโคน	อาจารย์ ๑	๓
๕.	นายสมัย	ศรีทอง	อาจารย์ ๑	๓
๖.	นส.จิตรภาพร	เครือบุคดา	อาจารย์ ๑	๓
๗.	นส.ลำยองค์	แสนมา	อาจารย์ ๑	๓
๘.	นส.ครองศรี	ชาญศรี	อาจารย์ ๑	๓
๙.	นายอคุลย์	บุราคร	อาจารย์ ๑	๓
๑๐.	นส.นฤมล	จิตต์หาญ	อาจารย์ ๑	๓
๑๑.	นายเมือง	ศาลางาม	ภารโรง	-
๑๒.	นายคำสิงห์	สระแก้ว	ภารโรง	-

ระบบศาสนา

๑. ประวัติวัด

วัดในตำบลกระโพปัจจุบันนั้น มีทั้งหมด ๑๒ วัด เป็นวัดเก่าแก่มากกว่า ๖๐ ปี จำนวน ๖ วัด คือวัดศรีโพธิ์ทอง (วัดกระโพ) วัดแจ้งสว่าง (วัดตากกลาง) วัดบ้านตระมุง วัดบ้านบอน วัดบ้านหนองบึง และวัดบ้านภูดิน และวัดที่เพิ่งตั้งใหม่อีก ๖ วัด คือวัดบ้านอาคุณ วัดบ้านโนนโพธิ์ วัดบ้านหินเหล็กไฟ วัดบ้านหนองอีดำ วัดบ้านดาติตย์ และวัดบ้านศาลา สำหรับวัดแจ้งสว่างอันเป็นวัดประจำหมู่บ้านนั้น ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านมักรู้จักกันในชื่อ “วัดตากกลาง” มากกว่า และนับเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง

ของตำบลกระโพรองมาจากวัดศรีโพธิ์ทองหรือวัดกระโพ อย่างไรก็ตามที่ตั้งในปัจจุบันนั้นมิใช่เป็นที่ตั้งเริ่มแรกของวัด เพราะวัดแห่งนี้ได้ย้ายที่ตั้งมาแล้วถึง ๔ ครั้งด้วยกัน คือ

ครั้งแรกตั้งอยู่บริเวณต้นโพธิ์ใกล้กับศาลผีประจำหมู่บ้าน (ยาจ๊ะปรัม) ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

ครั้งที่ ๒ ตั้งอยู่บริเวณที่เรียกว่า “คุ่มอาคน” อันเป็นบริเวณที่เคยเป็นที่เผาศพของคนชื่อ “คน” ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านผู้ใหญ่สา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ในปัจจุบัน

ครั้งที่ ๓ ตั้งอยู่บริเวณที่ตั้งของโรงเรียนบ้านตากกลางในปัจจุบัน ซึ่งยังคงมีร่องรอยของธรณีสงฆ์ปรากฏอยู่ถึงทุกวันนี้

ครั้งที่ ๔ อันเป็นครั้งสุดท้าย ก็คือที่ตั้งของวัดปัจจุบันนี้

การย้ายที่ตั้งของวัดถึง ๔ ครั้ง ตลอดช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของบ้านตากกลางนั้น สะท้อนให้เราเห็นถึงพลวัตของชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะแต่เดิมบริเวณนี้มีน้ำท่วมทุกปี ดังนั้นการย้ายที่ตั้งของวัดนั้นน่าจะเป็นการย้ายเพื่อหนีน้ำท่วมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของวัดยุคแรกๆอย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีหลักฐานระบุว่ามีการตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๓๕๕ ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าเป็นการสร้างวัดแห่งที่เท่าไรแน่^{๒๐} จากหลักฐานดังกล่าวเราพอจะคาดคะเนอายุของวัดประจำหมู่บ้านตากกลางได้ว่า น่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๗๘ ปีเลยทีเดียว ดังนั้นหมู่บ้านตากกลางจึงนับว่าเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานด้วยเช่นกัน เพราะชุมชนจะต้องเกิดขึ้นก่อนวัดเสมอ

อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานในยุคหลังๆทำให้เราทราบว่าวัดแจ้งสว่างในปัจจุบันนี้ เคยมีชื่อก่อนหน้านี้น่า “วัดมัชฌิมาราม” ภายหลังได้กลายเป็นวัดร้างไปนาน (ไม่ปรากฏสาเหตุและปี พ.ศ.) ต่อมาได้มีพระรุดงค์มาจำพรรษาอยู่ พระภิกษุรูปนั้นชื่อว่า “หลวงพ่อแจ้ง” ซึ่งต่อมาก็ได้รับการยกให้เป็นเจ้าอาวาส พร้อมทั้งมีการตั้งชื่อวัดใหม่ให้เป็นสิริมงคลตามชื่อเจ้าอาวาสรูปใหม่ว่า “วัดแจ้งสว่าง” และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ ปี ๒๕๐๕ เมื่อพระแจ้งมรณภาพลง ก็มีเจ้าอาวาสและรักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนับได้ ๑๑ รูปด้วยกัน คือ

๑. พระอาจารย์แจ้ง
๒. พระอาจารย์พอก (มาจากวัดศรีโพธิ์ทอง บ้านกระโพ)
๓. พระอาจารย์จัน (มาจากวัดศรีโพธิ์ทอง)
๔. พระอาจารย์แกด (มาจากวัดศรีโพธิ์ทอง)
๕. พระอาจารย์ดิน
๖. พระอาจารย์หมึก (มาจากบ้านโคกกง)

^{๒๐} สัมภาษณ์พระอาจารย์หาญ ปัญญารโ, ๑๑ และ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๗๘.

* แจ้ง เป็นภาษาไทยอีสาน หมายถึง สว่าง

๗. พระอธิการสา (ปัจจุบันคือนายสา ศาลางาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕)
 ๘. พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร (รักษาการระหว่างปี ๒๕๑๗ - ๒๗)
 ๙. พระแกลด (รักษาการฯ)
 ๑๐. พระสมยศ แสนดี (รักษาการฯ)

๑๑. พระอธิการลี สิลเตโช หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “หลวงปู่ลี” รักษาการระหว่างปี ๒๕๒๕ - ๓๕ และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสเมื่อปี ๒๕๓๕ ปัจจุบันท่านอายุ ๗๖ ปี อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี ๒๕๒๕ เป็นคนบ้านศาลาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านตากกลาง

นอกจากวัดแล้ว ทางวัดแจ้งสว่างยังได้จัดตั้งสำนักสงฆ์วัดป่าขึ้นอีก ๒ แห่ง คือบริเวณป่าช้าของบ้านศาลาตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๕ และป่าช้าบ้านตากกลางซึ่งอยู่ห่างจากวัดแจ้งสว่างไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๖๐๐ เมตร ตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๖ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการตั้งวัดป่าทั้ง ๒ แห่งนี้ ก็เพื่อป้องกันการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าและการเข้าจับจองพื้นที่ป่าช้า อันเป็นที่สาธารณะจากผู้มีอิทธิพลและชาวบ้าน ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวก็นับว่าบรรลุผลในระดับหนึ่ง คือทำให้ป่าบริเวณดังกล่าวยังมีเหลืออยู่ และกลายเป็นแหล่งสำหรับดำเนินโครงการป่าสมุนไพรของ พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร รองเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง ทุกวันนี้วัดแจ้งสว่างซึ่งถูกถือว่าเป็น “วัดใหญ่” นั้น มีพระจำพรรษาอยู่ ๔ รูป และที่วัดป่าบ้านตากกลางมีพระจำพรรษาอยู่อีก ๔ รูป และในแต่ละปีพระอาจารย์หาญ กับหลวงปู่ลี ก็จะผลัดเปลี่ยนกันไปจำพรรษาที่วัดป่าคนละ ๑ พรรษา ซึ่งในปี ๒๕๓๘ ที่ผ่านมา พระอาจารย์หาญ เป็นผู้จำพรรษาอยู่ พร้อมทั้งพระบริวารอีก ๓ รูป

ศาสนสถานในวัดแจ้งสว่างหรือวัดบ้านตากกลางในปัจจุบัน ประกอบไปด้วย กุฏิ ศาลา โบสถ์ นอกจากนี้ยังมีหอกระจายข่าวของวัด สำหรับกระจายข่าวสารต่างๆให้ชาวบ้านได้รับทราบอีกด้วย

๒. บทบาทของวัดต่อชุมชน : กรณีพระนักพัฒนา

วัดแจ้งสว่างมีบทบาทต่อชุมชนชาวกว๊านเลี้ยงช้างแห่งนี้ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นบทบาททางด้านศาสนพิธีตามวิถีทางพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชน เป็นแหล่งรวมสำหรับการพบปะพูดคุยและประชุมชาวบ้านในเรื่องต่างๆ รวมทั้งเป็นที่สำหรับจัดงานบุญประเพณีประจำปี เช่น สงกรานต์ งานบวช ฯลฯ นอกจากนี้บทบาทที่เด่นอีกประการหนึ่งของวัดแจ้งสว่างก็คือ บทบาทนำในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ พระภิกษุที่เป็นตัวจักรสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ก็คือ พระอาจารย์หาญ ปัญญาโร รองเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนั่นเอง ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านตากกลางและหมู่บ้านใกล้เคียง ให้ความนับถือและยอมรับในสติปัญญา ความสามารถของท่าน และการศึกษาในครั้งนี้นឹងจะขาดความสมบูรณ์ไปมาก หากไม่กล่าวถึงบทบาทของพระนักพัฒนาท่านนี้ ดังนั้นจึงจะขอนำเสนอประวัติและผลงานพัฒนาของท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระอาจารย์หาญ เกิดเมื่อปี ๒๔๕๕ ที่บ้านศาลา ตำบลกระโพ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบ้านตากกลางทางทิศตะวันออก ท่านเป็นลูกหลานของชาวกว๊านเลี้ยงช้างผู้มีชื่อเสียงในการคล้องช้างในอดีต ได้

อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี ๒๕๑๕ ขณะมีอายุได้ ๒๐ ปี และได้เข้าศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดในตัวจังหวัดสุรินทร์และวัดที่อำเภอสนมจนสอบได้นักธรรมตรี โท เอก ภายในปีเดียว นับเป็นพระรูปแรกและรูปเดียวของวัดแจ้งสว่างที่สามารถปฏิบัติได้ ระหว่างที่อยู่ในสมณเพศ ท่านได้ริเริ่มงานพัฒนาหลายอย่าง เช่น เมื่อถึงเดือน ๓ เดือน ๕ อันเป็นช่วงที่ชาวบ้านจัดงานตักบาตรประจำปี หรือมีการฉลองศาลาวัด งานประจำปีต่างๆ หากท่านได้รับนิมนต์ให้ไปทำพิธีทางศาสนา ท่านก็จะรวบรวมปัจจัยที่ชาวบ้านถวาย กลับไปทำการพัฒนาหมู่บ้านนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นการขุดบ่อน้ำ การสร้างถนนหนทาง การซื้อหรือสร้างภาชนะกักเก็บน้ำฝน ตลอดจนสิ่งสาธารณูปโภคอื่นๆ บางครั้งก็อาศัยการขอบริจาคปัจจัยที่ได้มานั้นจากพระเณรในวัด บวกกับเงินทุนของชาวบ้านเป็นทุนในการดำเนินการ และแรงงานของพระร่วมกับชาวบ้าน จนทำให้ท่านถูกทางราชการในขณะนั้นเพ่งเล็งว่า มีพฤติกรรมเป็นฝ่ายซ้าย (คอมมิวนิสต์) ต่อมาในปี ๒๕๒๔ ท่านก็ได้ลาสิกขาบท เมื่อสอบบรรจุครู พกส. (พิเศษการศึกษา) และ พม. (ประโยคครูพิเศษมัธยม) ได้ลำดับที่ ๗๐ อยากรู้ก็ตาม เนื่องจากท่านถูกเพ่งเล็งจากทางราชการในช่วงที่ดำรงสถานะเป็นพระมาก่อน ทำให้ท่านไม่ได้รับการบรรจุ แม้ว่าจะไปสอบที่อื่นๆ อีกหลายครั้งก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้ตัดสินใจอุปสมบทอีกครั้งเมื่อปี ๒๕๓๔ และในครั้งนี้ บทบาทการพัฒนาของท่านก็เริ่มขยายวงกว้างออกไป แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นการเน้นพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และการอนุรักษ์ป่าไม้แทนการพัฒนาทางด้านวัตถุเหมือนครั้งก่อน ซึ่งท่านก็ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อมีงานพัฒนาเข้าไปยังหมู่บ้าน ผู้รับผิดชอบโครงการก็มักจะเข้าไปหาท่าน บางครั้งท่านก็เป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่ม เป็นที่ปรึกษา เป็นศูนย์รวมเรียกความร่วมมือจากชาวบ้านในกิจกรรมพัฒนาเหล่านั้น ซึ่งปัจจุบันท่านได้ริเริ่มและประสานงานโครงการพัฒนาต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้

(๑) การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อดำเนินงานพัฒนา และทำงานในด้านต่างๆเมื่อมีงานต่างๆในชุมชน เช่นงานวัด งานแต่งงาน งานศพ มหรสพต่างๆ เป็นต้น

(๒) ประสานงานกับสถาบันราชภัฏสุรินทร์ (เดิมคือวิทยาลัยครู) จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด โดยอาศัยกลุ่มเยาวชนเป็นผู้ดำเนินงาน เริ่มดำเนินงานเมื่อต้นปี ๒๕๓๘ (ปัจจุบันได้ปิดตัวลงชั่วคราว เนื่องจากขาดคนดูแล)

(๓) การจัดตั้งกองทุนเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยผ่านการซื้อหุ้น ซึ่งมีทั้งหมดจำนวน ๓ กองทุนในขณะนี้ และชาวบ้านทั่วไปมักจะเรียกกันว่า “หุ้นพระอาจารย์หาญ” ซึ่งประกอบไปด้วย

(๓.๑) กองทุนเพื่อการผลิต ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๔ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินไปเป็นทุนในการค้าขายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน โดยมากจะเป็นเครื่องประดับ ที่ทำจากชิ้นส่วนของช้าง เช่น จี้ คุ่มหู แหวน กำไล กรอบพระ ที่ทำจากงาช้าง เป็นต้น เนื่องจากชิ้นส่วนเหล่านี้ชาวบ้านจะต้องมีเงินทุนในการไปหาซื้อและจ้างช่างทำ เพราะเป็นของที่หายากในปัจจุบัน หลายอย่างจึงต้องไปหาซื้อมาจากที่อื่นแล้วนำไปขายพร้อมเวลาพาช่างไปเที่ยว ดังนั้นกองทุนนี้สมาชิกจึงมักเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเจ้าของช้าง

กองทุนนี้เติบโตขึ้นจากทุนเริ่มแรกประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท มีสมาชิก ๓๕ คน มาเป็นประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท และสมาชิกกว่า ๗๐ คนในปัจจุบัน ครอบคลุมกว่า ๔ หมู่บ้าน

การเป็นสมาชิกกองทุนนี้กระทำได้โดยการซื้อหุ้นของกองทุน ที่อนุญาตให้ซื้อหุ้นรวมกันไม่เกินคนละ ๒,๐๐๐ บาท และผู้ที่ไม่มีช่างก็สามารถเข้าเป็นสมาชิกได้เช่นกัน ทั้งนี้การกู้เงินจากกองทุนนั้น คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๓ ต่อเดือน

(๑.๒) กองทุนกลุ่มออมทรัพย์ จัดตั้งขึ้นเมื่อต้นปี ๒๕๓๗ มีเป้าหมายเพื่อสร้างเสริมนิสัยการออมให้กับชาวบ้านในชุมชน โดยการฝากเงินทุกวันที ๑๕ ของเดือนในอัตรา ๒๐ บาท/คน/เดือน ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า ๑๐๐ คน และเงินทุนกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทแล้ว หากสมาชิกจะกู้ยืมเงิน ทางกองทุนจะคิดดอกเบี้ยร้อยละ ๒ ต่อเดือน

(๑.๓) กองทุนสหกรณ์ผ้าไหม จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านกู้เงินไปลงทุนด้านผ้าไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเงินไปไถ่ถอนผ้า ที่จำหน่ายไว้กับแม่ค้าในตลาด เนื่องจากชาวทอผ้าที่บ้านตากกลางมีการทอผ้าไหมมาช้านานแทบทุกหลังคาเรือน แต่ด้วยความยากจนจึงต้องนำผ้าไหมที่ทอได้ไปจำหน่าย และหลายรายไม่มีเงินไถ่ถอนก็ตกเป็นของแม่ค้าที่รับจำหน่าย ดังนั้น กองทุนจึงสนับสนุนให้ชาวบ้านเป็นสมาชิกและกู้เงินไปไถ่ถอน แล้วนำไปขาย ซึ่งจะได้ราคาดีกว่า ทั้งนี้ผู้ที่ เป็นสมาชิกจะต้องซื้อหุ้นของกองทุน หุ้นละ ๑๐๐ บาท ปัจจุบันมีเงินทุนประมาณ ๖๐,๐๐๐ บาท หากสมาชิกจะกู้ยืมเงินของกองทุนไปลงทุน กองทุนก็จะคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ ๑.๕๐ บาท/เดือน และการดำเนินโครงการนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจาก สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ซึ่งได้ส่งเจ้าหน้าที่สนามลงไปปฏิบัติงาน ให้คำแนะนำกับชาวบ้านในชุมชนจำนวน ๒ คนด้วย

(๔) ริเริ่มและประสานงานจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา สำหรับเด็กนักเรียนในชุมชน โดยได้รับ เงินทุนจากชมรมและมูลนิธิต่างๆ อาทิ กองทุนมูลนิธิคนรักช้าง กองทุนภาวนาพุทธโร เป็นต้น ซึ่งจะมีการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนทุกๆปี ในปี ๒๕๓๗ นี้ ก็เพิ่งจะมอบทุนไปเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม อันเป็นวันแม่แห่งชาติ ณ โรงเรียนช้างบุญวิทยา

(๕) ริเริ่มจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์ช้าง หรือที่เรียกกันว่า “ชมรมผู้เลี้ยงช้างบ้านตากกลาง” เนื่องจากเห็นว่าปัจจุบันช้างเริ่มเหลือน้อย เวลาเจ็บป่วยมาต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก บางครั้งทำให้เจ้าของมีหนี้สินจนจำต้องขายช้างไป ฉะนั้นการตั้งกองทุนจึงช่วยทำให้เจ้าของช้างไม่ต้องขายช้างได้ส่วนหนึ่ง โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจาก มูลนิธิคนรักช้าง ตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ ในการช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล ช้าง การส่งแพทย์มาตรวจรักษาช้างเป็นประจำทุกปี ตลอดจนการฝังไมโครชิปเพื่อจัดทำทะเบียนประวัติ ช้าง* เป็นต้น ปัจจุบันกองทุนมีช่างที่เข้ามาเข้ากองทุนจำนวน ๑๗๐ เชือกจากหลายๆหมู่บ้าน ดังตารางที่ ๓.๓ ที่ได้นำมาเสนอไว้ดังต่อไปนี้

* มูลนิธิคนรักช้างได้ริเริ่มนำไมโครชิปหรือตัวเลขรหัสอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาฝังในตัวช้าง บริเวณหลังใบหู ด้านซ้าย ซึ่งเป็นตำแหน่งสากลที่ทั่วโลกใช้ เพราะจุดนี้เป็นผิวหนังส่วนที่บาง ง่ายแก่การอ่าน และเป็นตำแหน่งที่

ตารางที่ ๓.๓ แสดงสถิติของช้างที่เป็นสมาชิกของชมรม ประจำปี ๒๕๓๘

หมู่บ้าน	เหลือ	ป่วย	ตาย	ตกลูก	ขาย
ตากกลาง หมู่ที่ ๕	๕๘	๑๑	๑	๑	๓
ตากกลาง หมู่ที่ ๑๓	๑๒	๒	-	-	๓
หนองบัว	๑๐	๒	-	-	-
ดาติตย์	๘	๓	-	-	-
กระโพ, จินดา	๔	-	-	-	-
กระเจา, โลกกอง	๑๖	๓	-	๑	-
พิมาน(อ.สตึก จ.บุรีรัมย์)๑๑		๓	-	-	๒
เขตอำเภอชุมพลบุรี	๕๑	๑๕	๒	-	-
รวม	๑๓๐	๓๕	๓	๒	๘

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้ศึกษาเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๓๘

(๗) ริเริ่มการปลูกป่าชุมชน เนื่องจากเห็นว่าสถานการณ์ป่าของชุมชนกำลังตกอยู่ในสภาพที่ถูกบุกรุกทำลายไปเรื่อยๆ จนทำให้พื้นที่ที่เคยใช้เลี้ยงช้างและเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านเริ่มหมดไป จึงได้ริเริ่มให้มีการปลูกป่าขึ้น เพื่อเป็นแหล่งอาหารสำหรับช้างในวันข้างหน้า โดยเริ่มดำเนินการมาเมื่อปี ๒๕๓๖ ในพื้นที่ป่าช้าบ้านศาลา ป่าช้าบ้านตากกลาง และบริเวณโรงเรียนช้างบุญวิทยา โดยนำพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้าน ครูและนักเรียนในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏสุรินทร์ ร่วมกันปลูกป่าเป็นประจำทุกปี และปี ๒๕๓๘ ที่ผ่านมาก็ได้ดำเนินการไปเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ณ บริเวณโรงเรียนช้างบุญวิทยา และบริเวณป่าช้าสำนักสงฆ์วัดป่าบ้านตากกลาง

ก่อนช้างปลอดภัยจากการกดกระแทกด้วย ขนาดของไม้โครชิปเท่ากับเมล็ดข้าวสาร ปลายด้านหนึ่งเป็นเลขรหัส อีกปลายด้านหนึ่งเป็นส่วนรับส่งสัญญาณวิทยุไปยังตัวเลขอ่านรหัส คือ “ลีดเดอร์” ช้างแต่ละเชือกนั้นเมื่อได้รับการฝังไม้โครชิปแล้ว ก็จะจัดทำประวัติ ตำนานตัวรูปพรรณ ถ่ายภาพเก็บไว้ และจะมีการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นการตรวจรักษา ประวัติอุบัติเหตุ หรือเรื่องราวต่างๆของช้างเชือกนั้น

มูลนิธิคนรักช้างเป็นผู้ริเริ่มทำทะเบียนประวัติช้าง ด้วยการติดไม้โครชิปขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยทำการติดให้กับช้างในจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ เป็นจำนวน ๘๒ เชือกในปีเดียว จนถึงปัจจุบันมูลนิธิฯ ได้จัดทำทะเบียนประวัติช้างไปแล้วกว่า ๒๐๐ เชือก

(๘) ริเริ่มโครงการป่าสมุนไพร นอกจากการปลูกต้นไม้แล้ว พระอาจารย์หาญยังได้ริเริ่มให้ปลูกสมุนไพรในบริเวณวัดป่าทั้ง ๒ แห่งด้วย ซึ่งโครงการนี้ก็ได้เริ่มมาพร้อมๆกับการจัดตั้งสำนักสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง โดยมีทั้งสมุนไพรสำหรับคนและสมุนไพรสำหรับสัตว์ แต่เน้นสมุนไพรสำหรับการรักษาช้างเป็นหลัก เพราะมองเห็นว่าปัจจุบันป่าที่เคยมีต้นไม้ที่นำมาเป็นสมุนไพรรักษาช้างนั้นลดลงทุกปีๆ บางชนิดที่เป็นตัวยาสำคัญก็เหลือน้อยมาก เช่น ต้นลำพูแดงก็มีเหลือเพียง ๔ ต้น หรือต้นเครือเคร็งหรือเคร็งหมา ก็มีอยู่เฉพาะที่ป่าช้าบ้านศาลาเพียงไม่กี่ต้นเท่านั้น หรือต้นฝรั่งป่าก็เหลือเพียงต้นเดียว และบางชนิดถึงกับสูญพันธุ์ไปเลยก็มี ขณะที่ช้างก็เจ็บป่วยมากขึ้น เพราะไปกินอาหารที่เป็นพิษ เช่น ต้นยูคาลิปตัส หรือ กินพืชที่ชาวบ้านฉีดยาฆ่าแมลงไว้ เมื่อไปรักษากับสัตวแพทย์ก็มักจะไม่ได้ดีขึ้น หลายเชือกต้องล้มตายลง ขณะที่การเพิ่มปริมาณประชากรของช้างมีน้อยมาก ครั้นเมื่อลองทำการรักษาโดยใช้สมุนไพร พบว่าช้างที่เจ็บป่วยเหล่านั้นเกือบทุกเชือกก็หายเป็นปกติ โดยเฉพาะช้างที่เป็นโรคท้องอืดนั้น ถ้าเจ้าของพาไปหาสัตวแพทย์ก็ไม่สามารถช่วยชีวิตไว้ได้เลย แต่จากการรักษาด้วยสมุนไพร จำนวน ๘ เชือกที่มารักษาพบว่าหายจากโรคท้องอืดทุกเชือก ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงตระหนักในคุณค่าของสมุนไพรพื้นบ้าน จึงได้ริเริ่มทำโครงการปลูกป่าสมุนไพรขึ้นมา โดยการค้นหาและรวบรวมสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และเสาะแสวงหา มาปลูก ณ วัดป่า รวมทั้งบอกให้ชาวบ้านญาติโยมที่พบเห็นนำมาปลูกอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งท่านก็ได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้หลายท่าน เช่น นายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ซึ่งกำลังเก็บข้อมูลสนามในหมู่บ้าน เพื่อเสนอวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอกด้านมานุษยวิทยาการแพทย์ (medical anthropology) ต่อมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากโครงการสมุนไพรพื้นบ้านโรงพยาบาลอำเภอกาบเชิง และอำเภอสังขะ เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๖. พระอาจารย์หาญ ขณะอบรมเยาวชนค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากที่ได้นำเสนอบทบาทของพระอาจารย์หาญไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าท่านก็คือผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่พยายามพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาววัยเลียงช้างบ้านตากกลางให้ดีขึ้น ซึ่งในวงการพัฒนาปัจจุบัน

ต่างก็ยอมรับแล้วว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญและเหมาะสมที่สุดในการเป็นผู้นำในการพัฒนา เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกับกลไกของรัฐน้อยที่สุด ประกอบกับเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวชนบทมาก และชาวชนบทเองก็ให้ความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระสงฆ์มากเช่นเดียวกัน ชาวชนบทมักจะยอมรับและเชื่อฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และการให้คำปรึกษาต่างๆจากพระสงฆ์เสมอมา พระสงฆ์จึงมีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทที่ดีได้ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท

นับแต่โบราณมา พระสงฆ์ไทยนอกจากจะมีบทบาทในฐานะผู้เผยแพร่วัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความผูกพันในด้านการบริการต่อชุมชน โดยเน้นการตอบสนองความต้องการของชาวชนบท ซึ่งถ้ามองในแง่จิตวิทยาจะไม่เป็นที่แปลกใจว่าทำไมพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทเช่นนี้ เพราะพระสงฆ์ในชนบทโดยทั่วไปแล้ว จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างใกล้ชิดกับชาวบ้านมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบต่อชุมชนจึงเป็นการตอบสนองทางด้านจิตวิทยา อันเกิดจากความสัมพันธ์ใกล้ชิด ที่มีมาอย่างสม่ำเสมอกับบุคคลและสิ่งแวดล้อม โดยเป็นความรู้สึกนึกคิดของพระสงฆ์เองที่ต้องการจะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง^{๒๐}

การเคลื่อนย้ายแรงงาน

เนื่องจากระบบการผลิตในอดีตของหมู่บ้าน เป็นการผลิตที่แรงงานในการผลิตไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกชุมชน ฉะนั้นการเคลื่อนย้ายแรงงานจึงแทบไม่ปรากฏ แต่ต่อมาเมื่อระบบการผลิตสำคัญคือการคล้องช้างมีอันต้องยุติลง ประกอบกับปริมาณของประชากรที่เพิ่มขึ้น เกินกว่าระดับการผลิตที่ใช้อยู่ และพื้นที่เพาะปลูกจะรองรับได้ การย้ายถิ่นออกไปภายนอกชุมชนที่อาศัยอยู่ เพื่อไปแสวงหางานอาชีพอื่น นับเป็นหนทางหนึ่งที่ยอมรับกันเพื่อแก้ปัญหา^{๒๑} โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประสบภาวะผันผวนของธรรมชาติอย่างมาก ดังเช่นภาวะน้ำท่วมใหญ่เมื่อ ๕ ปีที่ผ่านมา ซึ่งก่อความเดือดร้อนอย่างหนักแก่ชาวบ้าน เพราะข้าวที่ปลูกอยู่นั้นเสียหาย คนหนุ่มคนสาวจำนวนหนึ่งจึงได้เคลื่อนย้ายออกไปทำงานในเมือง

การเคลื่อนย้ายออกไปหางานทำนอกชุมชนเกิดขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ผู้ที่ออกไปหางานทำก่อนจะเป็นผู้ชักชวนคนอื่นๆ ไม่ว่าจะพี่น้องหรือเพื่อนๆ ให้ออกไปทำงานที่ทำงานเดียวกับตน ดังนั้นในสถานที่ทำงานหนึ่งๆ จึงมักจะมีคนที่ไปจากบ้านตากกลางมากกว่าหนึ่งคน จุดหมายปลายทางที่ไปก็มักจะเป็นโรงงานในแถบอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และที่นิคมอุตสาหกรรมนวนคร จังหวัดปทุมธานี ทุกวันนี้หนุ่มสาวในหมู่บ้านจำนวนมาก ต่างก็หลังไหล่ไปสู่ระบบการผลิตดังกล่าวกันมากขึ้น ดังเช่นหมู่ที่ ๑๓ ระหว่างที่ข้าพเจ้าเก็บข้อมูลสนามอยู่นั้น มีหญิงสาวเพียง ๒ คนเท่านั้นที่ไม่ได้ออกไปทำงาน คือ นางสาววิสร่า จงใจงาม ลูกสาวของนายดา จงใจงาม อดีตผู้ใหญ่บ้าน และนาง

^{๒๐}พินิจ ลาภธนานนท์, *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๔ - ๕.

สาวพร ศาลางาม นอกเหนือไปจากการไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆแล้ว ยังพบว่ายังมีหลายรายที่ได้ไปทำงานเป็นครูฝึกช่างตามรีสอร์ท สวนสัตว์เอกชน และโรงแรมต่างๆ แม้กระทั่งในต่างประเทศเช่น ประเทศญี่ปุ่น ก็มีควาญช่างจากบ้านตากกลางไปทำงานอยู่จำนวน ๖ คน และที่ประเทศมาเลเซียก็มีอีก ๑ คน และต้นปี ๒๕๓๕ ที่ผ่านมาก็มีการนำช่างไปแสดงที่ประเทศญี่ปุ่นจำนวนประมาณ ๒๐ เชือก พร้อมทั้งควาญช่างอีกประมาณเกือบ ๔๐ คน

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย